

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR PEDAGOGIK OCH SPECIALPEDAGOGIK

Speciallärarnas tankar kring övergången från gymnasiesärskolan till Daglig verksamhet

En intervjustudie med sju pedagoger

Anette Eldemyr

Examensarbete:	15 hp
Program	Speciallärarprogrammet, LLU600
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	Vt/2015
Handledare:	Jan-Åke Klasson
Examinator:	Anders Hill
Rapport nr:	VT15 IPS01 LLU600

Abstract

Examensarbete:	15 hp
Program:	Speciallärarprogrammet, LLU600
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	Vt/2015
Handledare:	Jan-Åke Klasson
Examinator:	Anders Hill
Rapport nr:	VT15 IPS01 LLU600
Nyckelord:	grav utvecklingsstörning, gymnasiesärskola, Individuella programmet, daglig verksamhet

---

Syfte: Studiens syfte var att undersöka hur sju speciallärare uppfattar överlämnandeprocesser av elever till Daglig verksamhet under sista året i gymnasiesärskolans individuella program.

Teori: Studien har en hermeneutisk ansats. Detta val baseras på studiens fokus på speciallärares uppfattningar av elevernas överlämning från gymnasiesärskolan till Daglig verksamhet. Inom hermeneutiken är förförståelsen ett viktigt begrepp. Förförståelsen är den första av alla hermeneutiska betingelser. Genom förståelse och tolkning når människan kunskap. Att tolka människors uppfattningar och upplevelser samt att försöka leva sig in i intervjupersonernas verklighet är det centrala i denna forskningsteori. Empati eller inlevelse i andra personers mentala liv är en av arbetsmetoderna för hermeneutiken. I studien har det förekommit en viss förförståelse i ämnet, vilket har varit av godo eftersom forskaren i detta fall har god kännedom om den studerande verksamheten.

Metod: Avsikten med studien har varit att ta del av speciallärares uppfattningar. Med detta som bakgrund var det naturligt att välja en kvalitativ ansats med intervjuer som metod. Urvalet består av sju speciallärare där samtliga arbetar som speciallärare. Intervjuerna är inspelade och har senare blivit transkriberade.

Stukat (2011) menar att resonemanget av tänkbara, trovärdiga tolkningar av resultatet och undersökningsmetoden är väsentlig för generaliserbarheten. Författaren menar vidare att man måste resonera kring vem resultat egentligen gäller för. (a.a.). Det kan vara svårt att göra några generaliseringar utifrån detta då studien endast redovisar en liten undersökningsgrupp.

Vetenskapsrådets (2007) forskningsetiska principer som är informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet har följt i studien.

Resultat: Speciallärarna hade olika upplevelser och svårt med separationen när eleverna skulle sluta gymnasiesärskolan och börja på Daglig verksamhet. Det var svårt att hålla distans till eleverna och en av orsakerna var att det är små klasser. Det var en lång process med många personer inblandade, då det var olika möten och planering som skulle ske. Det svåraste för speciallärarna var själva studentdagen då avslutet skedde med både eleven och föräldrarna. Det var också en del speciallärare som saknade handledning och att få tala om känslor och tankar i samband med överlämnandet.

Mest oro inför överlämnandet till Daglig verksamhet var hur denna verksamhet kunde ta emot elevernas olika kommunikationshjälpmedel. Speciallärarna menade här att de hade byggt upp denna kompetens under en lång tid och att den dagliga verksamheten inte alltid ansågs ha en sådan vid överlämnandet. Det visade sig att speciallärarna hade mer behov av handledning, och att det trodde att de skulle kunna få det.

Förord

När mitt arbete med examensarbetet nu har avslutats vill jag tacka några av dem som på olika sätt bidragit till att göra studien möjlig. Jag önskar dock att det hade funnits ytterligare tid, tidspressen har varit avsevärd.

Mitt allra varmaste tack går till mina informanter, som jag har fått möjlighet att besöka. Tack för er villighet att vara med i intervjustudien. Tack för att jag fick möta er var och en, och för att ni delade era berättelser med mig. Utan er medverkan hade det inte blivit någon uppsats.

Jag vill också tacka min handledare Jan-Åke Klasson för engagemang och goda råd.

Ett stort tack till mina arbetskamrater för er kreativa satsning och ert stöd.

Till studievägledare Marianne Fridlund, uttrycker jag min stora tacksamhet. Du inspirerade mig att fortsätta då det var som tuffast. Din uppmuntran har burit mig igenom arbetet.

Och till sist: Min familj är i sammanhanget ovärderlig.

Partille
Mars 2015
Anette Eldemyr

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	1
Inledning	1
Syfte	2
Frågeställning	2
Definitioner på utvecklingsstörning	2
Litteraturgenomgång	4
Gymnasiesärskolan	4
Elevernas lärande och kunskapsutveckling	4
Daglig verksamhet	5
Forskningsöversikt	6
Forskning om gymnasiesärskolan	6
Speciallärares funktioner inom gymnasiesärskolan	8
Daglig verksamhet	8
Teoretiskt ramverk	9
Hermeneutik	9
Metod	10
Val av metod.....	10
Urval	10
Pilotstudie	11
Genomförande	11
Analys av data	12
Reliabilitet, validitet och generaliserbarhet	13
Etiskt förhållningssätt	14
Resultat	14
Emma.....	15
Anna	17
Helena.....	20
Katrin.....	22
Henrik	24
Elvira	27
Irma.....	29
Sammanfattning av resultat	31
Diskussion	32
Metoddiskussion.....	32
Resultatdiskussion	33
Specialpedagogiska implikationer	35
Vidare forskning	36
Referenser	37
Bilagor	

Inledning

Intresset för vad som händer när elever med grav utvecklingsstörning lämnar gymnasiesärskolan har väckts under flera år i och med att jag har arbetat med barn och ungdomar på grav utvecklingsnivå i många år. Jag har arbetat i träningskolan sedan 1997 och började arbeta på individuella programmet på gymnasiesärskolan 2012. I ett tidigare arbete (Eldemyr & Fasth 2004) intervjuades elever med lindrig utvecklingsstörning om deras framtidsdrömmar, vilket ledde till att jag sedan dess har funderat på vad som händer för både elever och pedagoger¹ i samband med överlämnandet efter skolan. I synnerhet har intresset riktats mot speciallärarna, eftersom de har varit i mycket nära kontakt med eleverna under fyra år i ett arbete som till mångt och mycket har handlat om att eleverna ska uppnå högre grad av självständighet i att kunna klara sin egen livsföring.

För elever med grav utvecklingsstörning i gymnasiesärskolan arbetar pedagoger mycket med kommunikation på olika sätt. Det kan vara med olika bildprogram vid datorn, peklampa, kontakter m.m. Den pedagogiska miljön och strukturen i vardagen är viktigt för att hitta ett mönster och rutiner för dag, vecka och årstider. I mötet med andra pedagoger märkte jag att det var svårt att få en tillfredställande pedagogisk överlämning när det gäller elevens kommunikation. Detta skapade en nyfikenhet att fråga speciallärare hur de deras tankar om överlämningen är.

Genom att eleverna har individuellt schema och individuella aktiviteter, skapar speciallärarna en nära relation med varje elev med målsättningen att utveckla eleverna till självständiga individer med ett socialt nätverk efter gymnasiet. Pedagogerna arbetar fysiskt nära eleverna och stöttar dem även i omvårdnaden i de dagliga rutinerna, som även det är en träning. Att vara nära elever med grava funktionsnedsättningar, ofta i kombination med andra funktionsnedsättningar, kan också vara psykiskt påfrestande för såväl föräldrar, elever som pedagoger. Detta innebär att det finns en undran hur det skall gå för elev i livet. Det finns ofta kontakter med habilitering och elever som behöver opereras. Kramptillstånd är även vanligt. Beroende på detta är klasserna små, ca sex elever i varje klass. Eleverna har också stort omvårdnads behov.

För att förtydliga att känslor, kommunikation och samarbete hör ihop i gymnasiesärskolan med elever med grav utvecklingsstörning, menar jag att ett fungerande kommunikationssätt för eleven kan ta flera år att arbeta fram och kan vara ett svårt uppdrag för speciallärarna. Alla i arbetslaget i klassen vill att varje elev ska kunna få förmedla sig och kunna ge signaler till sin omgivning för att bli förstörd. Detta är inte minst viktigt inför inskolningen till Daglig verksamhet.

Med min förförståelse menar jag att speciallärarna vill föra över en så god information i form av dokumentation och även muntlig sådan om eleven till Daglig verksamhet, som eleverna alltid överlämnas till. Då är elevens kommunikation och dess hjälpmedel viktiga för denne. Speciallärarna gör en inskolningsplan med besök på Daglig verksamhet och innan dess har det varit möten med flera personer inblandade.

Speciallärarna är medvetna om att de inte har lika hög personaltäthet i den dagliga verksamheten som i gymnasiesärskolan. Det handlar också om vilken Daglig verksamhet som eleven får komma till. I de flesta fall får eleverna komma till en sådan i den kommun eller

---

¹ I denna studie kallas den pedagogiska personalen för pedagoger eftersom inte alla har en lärarexamen.

kommundel där de bor. När det gäller elevens anpassningar till denna verksamhet, kanske det bara finns ett eller två ställen som kan passa elevens intresse och behov.

Min egen erfarenhet säger mig också att föräldrarna kan vara oroliga för att byta verksamhet för sin ungdom och då får man som pedagog vara den stöttande personen för familjen, att de känner sig trygga för sin ungdoms skull. Det kan annars påverka eleven negativt. Speciallärarna vill ju arbeta för att elever ska få ett så gott liv som möjligt i och efter skolan, även, om jag tror att de kan vara oroliga ibland. Att arbeta nära eleverna som speciallärarna gör i gymnasiesärskolans individuella program, där elever med grav utveckling finns, innebär att eleverna lär sig kommunicera i relation med andra i en liten grupp och är beroende av att någon ser dem hela tiden.

Som framkommer i denna inledning finns ett område som tilltalar mig i denna undersökning. Studien kommer att rikta sitt fokus mot hur speciallärarna upplever överlämning av elever med grav utvecklingsstörning till Daglig verksamhet under sista året i gymnasiesärskolan. Huvudfrågorna blir: Hur upplever speciallärarna relationerna mellan sig själva och eleverna samt vilka tankar har speciallärarna om de känslomässiga aspekterna av överlämning av eleverna till Daglig verksamhet efter gymnasiesärskolan och hur sker det pedagogiska arbetet med eleverna inför överlämningen från gymnasiesärskolan till Daglig verksamhet.

Syfte

Studiens syfte är att undersöka hur speciallärarna uppfattar överlämnandeprocesser av elever till Daglig verksamhet under sista året i gymnasiesärskolan samt hur de pedagogiskt förbereder eleverna inför överlämnandet.

Frågeställning

- Vilka uppfattningar har speciallärarna om relationen mellan sig själv och sina elever?
- Vilka tankar har speciallärarna om de känslomässiga aspekterna av överlämning av eleverna till Daglig verksamhet efter gymnasiesärskolan?
- Hur sker det pedagogiska arbetet med eleverna inför överlämningen från gymnasiesärskolan till Daglig verksamhet?

Definitioner på utvecklingsstörning

En vanlig använd definition av utvecklingsstörning Bakk och Grünwald (2000) som definierar utvecklingsstörning som en intellektuell funktionsnedsättning. Skadan ska vara så omfattande att personen är i behov av stöd och hjälp i sitt sätt att leva för att kunna delta i samhället. Skadan ska ha skett före 16 års ålder.

De förklarar vidare att det alltså är utifrån en persons svårigheter att klara de krav denne möter som gör att personen bedöms ha en utvecklingsstörning och i vilken utstäckning. Författarna menar att det är fel att slutgiltigt slå fast att personen befinner sig på en viss nivå, och därefter anpassa alla åtgärder. En bedömning måste omprövas gång på gång.

Enligt Kylén (2005) kan utvecklingsstörning beskrivas utifrån A-, B och C- nivå eller grav, måttlig och lindrig utvecklingstörning. På gymnasiesärskolans individuella program studerar främst elever med grav eller måttlig utvecklingstörning.

Kylén (2005) definierar A – nivå (grav utvecklingstörning) som att eleven upplever och reagerar på den situation denne förstår och agerar i den upplevelsen han/hon befinner sig i. Därför kan de handla insiktfullt mot välbekanta ting i vardags rutiner.

De kan uppleva saker genom sina sinnen och kan känna igen sig. De kan använda sina naturliga reaktioner och kroppsspråk genom sina handlingar för hur de mår och vad de känner. På detta sätt ger eleverna olika personliga signaler för sitt uttryck i form av kroppsspråk. De förstår inte symboler och bilder men de kanske kan uttrycka sig genom konkreta föremål. Personer med grav utvecklingsstörning kan inte planera sina handlingar de lever i en konkret verklighet som består i det som händer för stunden.

Vidare menar (Kylén 2005) att på B-nivå har personen en måttlig utvecklingsstörning. Då förstår han/hon symboler och har ett ”plocka- fram- minne”. Personen använder tydliga symboler i tal, bild och tecken. Han/hon kan i tankarna föreställa sig saker och händelser man tidigare upplevt och kan förstå bildsymboler med symboler, t.ex. fotografier eller spegelbilden. Tidsperspektivet har ökat till att omfatta en eller flera dagar.

På C-nivå har personen en lindrig utvecklingsstörning. Man kan relatera tidigare upplevelser till varandra i tankarna. Förmågan att omordna och relatera i tankarna gör det möjligt att läsa och skriva. Eleven kan använda symboler inom läsning, skrivning och räkning men anknytning till den konkreta verkligheten sätter gränser för tänkandet. Personer med lindrig utvecklingsstörning har dock svårt att förstå ironi och ordspråk.

Författaren menar vidare att personer med utvecklingsstörning som har stannat på A-nivå som vuxen befinner sig under hela sin utveckling på A-stadiet med utvecklas genom understadier och erfarenheter. En person som utvecklas till B-stadiet som vuxen, kommer att befinna sig på A-stadiet till mellan 5-15 års ålder. En person som utvecklas till C-stadiet som vuxen, kommer att lämna A-stadiet ungefär mellan 3 och 6 år och B-stadiet någon gång mellan 6 och 15 års ålder. (a.a)

Furenhed (2000) menar att personer på A-nivå inte delar något symboliskt språk med andra personer. Därför kan man inte verbalt bekräfta att man förstår dem eller att de har förstått andras utsagor. Däremot kan man förstå varandra genom känslspråk och insikten om att alla lever. Författaren menar vidare att nuet troligen dominerar för personer med grav utvecklingsstörning när det gäller upplevelser av livet och livskänsla. Personer med grav utvecklingstörning kan också ha förmåga att känna känslor men att de har färre chanser att uppleva dem på grund av sina funktionsnedsättningar.

Wilder och Granlund (2012) menar att personer som har flerfunktionshinder, vilket inte är ovanligt hos elevgruppen på A – nivå, har en kombination av flera funktionsnedsättningar som gör att deras vardagliga fungerande begränsas av dessa, t.ex. utvecklingsstörning och synnedsättning och/eller hörselhörselnedsättning. Flerfunktionshinder är ingen diagnos utan beteckningen används för att beskriva att en person har flera funktionshinder i sin vardag till följd av funktionsnedsättningar. Flerfunktionshinder kan alltså vara en beskrivning av en kombination av flera olika diagnoser. Det är inte ovanligt att personer som har

flerfunktionshinder också har medicinska svårigheter t.ex. epilepsi, andningssvårigheter eller känsligt immunförsvar.

Granlund och Göransson menar (2012) att det finns fyra grader av utvecklingsstörning enligt diagnosmanualerna. De är grav(djup) svår, medelsvår(måttlig) och lindrig utvecklingsstörning. (

Litteraturgenomgång

Gymnasiesärskolan

I Skolverkets statistik för särskolan(SOU 2004:98) deltog drygt 5100 elever i gymnasiesärskolan läsåret 2000/01 och av dess gick ca 850 i verksamhetsutbildning. I Skolverkets rapport 2005:260 (Skolverket, 2005) framgår att läsåret 2002/03 gick 931 elever i verksamhetsutbildningen, läsåret 2003/04 var det 980 elever och 2004/05 var det 1016 elever.

I prop. 2011/12:50 lämnade Regeringen förslag till ändringar i den nya Skollagen som kom 2010. Förslaget innebär att bestämmelserna för gymnasiesärskolan till stora delar anpassas till bestämmelserna för den reformerade gymnasieskolan. Gymnasiesärskolan ska karakteriseras av stor flexibilitet för både elever och huvudmän. Samarbetet mellan gymnasiesärskolan och arbetslivet ska stärkas. Det ska finnas nio nationella program och utbildningarna ska kvalitetssäkras på nationell nivå. En poängplan ska ersätta timplanen för gymnasiesärskolans nationella program och ett ämne ska kunna bestå av flera kurser där betyg sätts efter avslutad kurs.

Det ska finnas individuella program, men indelningen i yrkes- och verksamhetsutbildning tas bort. Eleverna i gymnasiesärskolan ska få ökade möjligheter att välja utbildningsvägar och få stöd till inackordering. Efter avslutad utbildning ska eleverna få en utökad dokumentation av sina studier i form av ett gymnasiesärskolebevis.

Hemkommunen ska vara skyldig att utreda målgruppsstillhörigheten om det framkommer indikationer på att en elev inte tillhör målgruppen för grund- respektive gymnasiesärskolan. Vissa lagändringar angående särskild utbildning för vuxna genomförs som en konsekvens av förslagen som rör gymnasiesärskolan. Propositionens förslag beslutades av regeringen och ändringarna trädde i kraft den 1 april 2012. Huvuddelen av bestämmelserna började tillämpas på utbildningar som påbörjades höstterminen 2013 (Prop. 2011/12:50). Detta innebär också att det individuella programmet fick en ny läroplan.

De elever som läsåret 2013/2014 går åk 2-4 läser efter den tidigare gymnasiesärskoleversionen, där det alltså finns två inriktningar. Denna studie tar sin utgångspunkt i denna tidigare version med de två inriktningarna och de speciallärare som arbetar med elever med verksamhetsutbildning d.v.s. elever med grav utvecklingsstörning.

Elevernas lärande och kunskapsutveckling

Eleverna som går inriktning verksamhetsutbildning läser fem ämnesområden. Ämnesområdenas innehåll planeras efter den enskilde elevens förutsättningar, behov och intressen och studierna läggs upp efter individuella studieplaner. Eleven har sitt eget dagliga schema som anpassas individuellt och tillsammans med gruppen. I Skolverkets kursplaner för gymnasiesärskolans individuella program(Skolverket 2004) är syftet följande:

Kommunikation och socialt samspel – Att ge eleverna kognitiva redskap för förståelse och tolkning av omvärlden. I utbildningen betonas särskilt socialt samspel och att eleverna

utvecklar sin förmåga att kommunicera med hjälp av olika språkliga redskap och personliga hjälpmedel. Därigenom stärks deras identitetsutveckling och självförtroende.

Verklighetsuppfattning och omvärldskunskap – Att eleven får kunskap och erfarenheter från olika miljöer och sammanhang som skapar förutsättningar för att utvecklas till en självständig individ som kan vara självständig i samhället.

Estetisk verksamhet - Att tillvarata och utveckla elevernas tidigare erfarenhet av att skapa, gestalta och uttrycka sig på olika sätt och i olika material både individuellt och i grupp. Ämnesområdet syftar även till att stimulera eleven att ta vara på samhällets kulturella utbud för att ge upplevelser som berör och berikar fritid och vuxenliv.

Idrott och hälsa – Att utveckla elevernas kroppsuppfattning, motorik, kondition och styrka. Det syftar också till god hygien, hälsa och goda matvanor. Undervisningen syftar till att eleverna skall finna olika sätt att bedriva individuell anpassad fysisk träning samt utveckla och stärka den egna hälsan såväl under skoltid som senare i vuxenlivet.

Vardagsaktiviteter – Att utveckla förmågan att så självständigt som möjligt klara personlig hygien och egna måltider vilket också innebär att vara delaktig i enkel matlagning, bakning, tvätt och städning. Ett syfte är även att utveckla personliga intressen för att delta i fritidsaktiviteter som berikar vuxenlivet.

Daglig verksamhet

I en kartläggning av Lagen om särskilt stöd och service för personer med funktionshinder (LSS) framkommer enligt Socialstyrelsen(2008) att utbudet av aktiviteter i daglig verksamhet kan se olika ut från kommun till kommun och kan variera över tid, beroende på intressen hos deltagarna och förutsättningar i kommunen. Några kommuner anmärker på att verksamheten behöver utvecklas för personer med svåra funktionsnedsättningar, men även för gruppen äldre. När det gäller utbudet av aktiviteter i kommunal respektive enskild verksamhet visar kartläggningen inte några stora skillnader. Det visar sig dock att t.ex. aktiviteten sinnesstimulering inte är vanlig i enskild verksamhet, medan mer arbetsinriktade aktiviteter som legoarbete, industriell verksamhet och djurskötsel är vanligare. Skillnaden kan förklara på att det förmodligen är fler med omfattande funktionsnedsättning i kommunal verksamhet än i enskild verksamhet. Det kan också tyda på att en enskild verksamhet specialiserar sig på en viss verksamhet eller en viss målgrupp medan kommunen behöver ha en större bredd för att kunna ta emot personer med olika typer av funktionsnedsättningar.

Daglig verksamhet enligt LSS är menad för personer i yrkesverksam ålder som inte arbetar eller studerar. Den som vill förlänga sin dagliga verksamhet efter fyllda 65 år har rätt att göra det. Idag används oftare begreppet den dagliga verksamheten, och den har stor betydelse för många personer med funktionsnedsättning. Den ger livet innehåll och mening. Den är stimulerande och personen ingår i en värdefull gemenskap med andra (Söderman & Antonsson, 2012).

Nordström och Thunved (2004) menar att Daglig verksamhet (LSS 9 §) är en insats som ska försäkra personer i yrkesverksam ålder som saknar förvärvsarbete och inte utbildar sig rätt till sysselsättning. Daglig verksamheten ska formas utifrån den enskildes individuella behov och resurser. Bergstrand (2005) hävdar att kommunen har som ansvar att ordna meningsfull aktivitet för den enskilde genom Daglig verksamhet eller genom andra organisationer som anordnar olika aktiviteter. Det finns även möjlighet för funktionshindrade att göra sin dagliga

verksamhet på företag och myndigheter. Det är därmed angeläget att ett fungerande samarbete mellan Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och handikapporganisationer existerar, menar Bergstrand. Det framkommer vidare i LSS 10 § (Nordström & Thunved, 2004) att i samband med att insatser enligt denna lag beviljas, kan den enskilde begära en individuell plan som ska upprättas i samråd med den enskilde. Denna plan ska fortlöpande och minst en gång om året omprövas den.

Grünewald (1994) har studerat omsorgen för personer som har en utvecklingsstörning. Han menar att deltagandet i en Daglig verksamhet ska ge livet innehåll och mening. Det ska ge stimulans, gemenskap och berikande upplevelser och bidra till en större självständighet. Den enskilde är inte anställd där, utan deltagandet är frivilligt.

Forskningsöversikt

I sökandet efter forskning om elever med grav utvecklingsstörning och de speciallärare som arbetar inom det individuella programmet i gymnasiesärskolan framkommer det att brist av denna typ av studier är mycket stor. Betydligt vanligare är forskningsstudier med elever med måttlig eller lindrig utvecklingsstörning i gymnasiesärskolans nationella program. Detta är i och för sig kanske inte så konstigt, eftersom elever i den sistnämnda gruppen själva kan uttrycka sig i högre grad än de med grav utvecklingsstörning, där många saknar tal och de flesta inte har något skriftspråk.

Trots dessa skillnader framkommer i forskningen vissa likheter i den pedagogiska vardagen mellan grupperna. En sådan är det stora men ändå varierande omsorgsbehov eleverna har.

Under de följande rubrikerna omnämns därför även studier som berör gymnasiesärskolans nationella program.

Forskning om gymnasiesärskolan

Tideman (2010) har studerat det individuella programmet i gymnasiesärskolan. Han menar att av det empiriska underlaget framgår att det finns brister när det exempelvis gäller personalens kompetens. Elevernas förutsättningar och behov varierar stort vilket ställer höga krav på pedagogisk förmåga. Ett exempel på att tillräcklig kompetens ibland saknas är föräldrarnas oro när ordinarie lärare ersätts med assistenter. Förmågan och kunskapen att utföra de uppgifter som vilar på personal inom det individuella programmet behöver stärkas och utvecklas genom strategisk rekrytering av kompetent personal samtidigt som prioritering av långsiktig kompetensutveckling av befintlig personal måste göras, så att man kan tillförsäkra att elevernas pedagogiska behov tillgodoses och målen för verksamheten uppnås.

En fråga som får såväl individuella, pedagogiska, sociala som ekonomiska konsekvenser är, enligt Tideman (2010), uppdelningen av elever i olika inriktningar inom det individuella programmet. Studiens resultat visar svårigheter med gränsdragningar och speglar den problematik som denna typ av inriktnings- eller placeringsfrågor med automatik medför. Frågan om placering av elever i yrkes- eller verksamhetsträning verkar hanteras olika i kommunerna och kravet på att elever ska placeras i endera inriktningen uppfattas som begränsande. Han anser vidare att en risk föreligger för att det, liksom när det gäller frågan om bedömning av tillhörighet till skolformen särskola generellt, riktas stort intresse mot att försöka förfina utrednings- och bedömningsprocessen istället för att försöka anpassa verksamheten efter elevers varierande behov. Erfarenheten visar dock att det inte på

avgörande sätt går att lösa den problematiken, eftersom det bland annat inte finns, eller kan finnas, helt objektiva och säkra test- eller utredningsinstrument och inte heller elever som i alla avseenden motsvarar de kategorier denna form av kategorisering förutsätter (a. a.).

Lindholm (2007) har, liksom Tideman, fokuserat det individuella programmet. Författaren anknyter till Tidemans resultat att personer med ämneskomptens behöver rekryteras men hon preciserar det något genom att poängtera att lärarna också ska ha ett stort intresse av att vidareutveckla det kommunikativa området och att öka samarbetet med Daglig verksamhet. Vidare omnämner hon elevernas behov av självständighet som ett utvecklingsområde.

Mineur (2013), som har gjort en intervjustudie med elever i ett nationellt program i gymnasiesärskolan, anser att den ger både trygghet och skapar osäkerhet. Det positiva erfarenheterna handlar om trygghet, att få det stöd man behöver och att känslan av att pedagogerna bryr sig. Den stora omsorgen om eleverna gör att de funderar hur andra upplever dem. Av resultatet framkommer att eleverna hade lättare att berätta vad de inte är bra på än vad de är bra på gällande förmågor i skolan. Eleverna verkade alltså medvetna om att de är antagna till särskolan på grund av vad de inte kan.

Mineur menar vidare att både relationer till personal och till kamrater ger upphov till trygghet och är en viktig del för att förstå elevernas erfarenheter av att vara mottagna i gymnasiesärskolan. Elevernas upplevda trygghet har också koppling till deras medvetenhet som de förutsättningar som råder under skolvardagen, som bland annat innebär att de inte utsätts för några ouppnåeliga krav. Därför är individuella anpassningar och förberedelser inför nya situationer av vikt för att elever ska känna sig trygga i situationen, inte minst under sista skolåret. Till sist visar författarens resultat att elevers osäkerhet om varför de blivit mottagna i särskolan bland annat bottenar i att de inte har erfarenheter av att ha genomgått något regelrätt test. Erfarenheter visar också på att elever som genomgått en testsituation inte har fått någon utförlig information om resultatet. Eleverna tar i hög grad avstånd från begreppet särskola. Detta har ett nära samband med att eleverna är medvetna om att det råder en del fördomar om såväl skolformen som de elever som är mottagna där, vilket ger upphov till en osäkerhet i mötet med andra. Författaren gör även gällande att osäkerhetskänslor som är relaterade till övergången mellan skola och vuxenliv framkommer i resultatet. (a. a.)

Furenhed (2000) framhåller att det som gör oss till människor är bland annat vår förmåga att delvis kunna frigöra oss från biologiska, historiska och sociala band genom att formulera framtidsvisioner, sätta upp mål och sträva efter att förverkliga dem, något som personer med grav utvecklingsstörning i hög grad saknar. De kan uppfattas som ohjälpligt fångna i nuet, i sin kropp och i sitt beroende av andra.

Furenhed (2000) hänvisar till Chelune², som menar att utvecklingsstörda inte kan ha ett engagemang i en relation. Gravt utvecklingsstörda personer lever med ett kort tidsperspektiv och har en mycket begränsad förmåga att förstå andra människor och deras behov. Däremot kan de vara engagerade och glada i personliga möten. Furenhed hänvisar till Chelunes definition av nära relationer, som är:

“An intimate relationship is a relational process in which we come to know the innermost, subjective aspect of another, and are known in a like manner”. (s 69)

---

² Chelune var en psykolog som undersökte hur individer med utvecklingsstörning kan kommunicera med varandra och samspelet dem emellan.

Furnehed ställer sig frågan hur en svårt flerfunktionshindrad person med t.ex. blindhet och grav utvecklingsstörning skulle kunna visa den omsorg som den kanske känner. ”*Om de gravt utvecklingsstörda delar den erfarenheten får vi nog aldrig veta*” (s 76).

Speciallärarnas funktioner inom gymnasiesärskolan

Mineur (2013) visar att både relationer till personal och till kamrater ger upphov till trygghet. Elevernas upplevda trygghet har också koppling till deras medvetenhet om de förutsättningar som råder under skoldagen, som bl.a. innebär att de inte utsätts för några ouppnåeliga krav. Därutöver är individuella anpassningar och förberedelser inför nya situationer av vikt för att elever ska känna sig trygga i situationen, inte minst under sista skolåret. I resultatet framkommer, enligt Mineur, att kulturen påverkas av de aktörer som befinner sig på skolan och ger skilda skolförutsättningar. Detta innebär att såväl elevernas som personalens inställning både till utbildning och till varandra färgar den kultur som råder. I detta sammanhang framträder exempelvis att omsorgskulturen är knuten till en rådande särskolediskurs.

Berthén (2007) visar i sin avhandling att det centrala uppdraget för pedagoger som arbetar i träningskolan är att skapa förutsättningar för eleverna att klara ett kommande vuxenliv. Författaren anser att forandmet av elevernas vardagskompetenser i form av egenvård, egensysselsättning och kommunikativa färdigheter och forandmet av deras sociala kompetenser, bl.a. i termer av att kunna samspela med andra och anpassa sig till rådande normer, framträder centralt i personalens arbete. De uppfattar sålunda sitt uppdrag som i huvudsak ett fostransuppdrag. Eleven ska bland annat lära sig klara sin personliga hygien, av – och påklädning och mat-, rast- och fria leksituationer. Vidare ska de lära sig ett grundförråd av teckenord och schemabilder. De ska kunna förmedla sin vilja och sina känslor till andra samt klara att begära hjälp på ett sätt att andra förstår. De ska också lära sig förstå tid både i form av schemat och i form av återkommande veckodagar, årstider m.m. En del av verksamheten utgörs också av att skapa möjligheter för eleverna att få kunskap om samhällreliga aktiviteter, som t.ex. olika slags kommunikationsmedel, fritidsaktiviteter och kulturella aktiviteter.

Berthén (2007) finner vidare att pedagogerna egentligen inte har tagit så stor hänsyn till läroplanerna, som dessutom bytts ett flertal gånger, när det gällt förändringar i arbetssätt och arbetsformer. Hon framhåller att det snarare är andra aspekter än läroplansbyten som har bidragit. I huvudsak handlar förändringarna om att personalen numera har högre förväntningar på eleverna och deras möjligheter att lära sig och att de även ställer högre krav på eleverna än tidigare.

Daglig verksamhet

Molin (2008) har studerat livet efter gymnasiesärskolan för elever med lindrig utvecklingsstörning. I resultatet framkommer olika tillhörighetsgrupperingar. Vissa anammar omsorgsvärlden helhjärtat medan andra håller sig undan och söker jobb genom Arbetsförmedlingen.

Niemi (2010) visar i sin avhandling att livet inom de tidigare anstalterna har avvecklats för att ge plats åt ett samhällsdeltagande. Hon hänvisar till Ericsson som har intresserat sig för och studerat den dagliga verksamheten i Sverige runt millennieskiftet (1991, 1997, 2003). Rötterna till den organiserade dagliga verksamheten kan spåras till 1930-talet för

funktionshindrade i vuxen ålder som saknade sysselsättning. Frivilligorganisationer som Röda Korset och andra studieförbund skapade på 30-talet, tillsammans med föräldrarörelser, små arbetsgrupper om 10-15 personer. Daglig verksamhet fanns inte enbart utanför anstalterna, utan vikten av sysselsättning betonades även på vårdhemmen. De vårdhem som byggdes efter 1950-talet blev modifierade medicinska sjukvårdsinrättningar som skulle bedriva vård av personer med begåvningshandikapp. Detta innebar att specialister skulle ha hand om olika områden: När arbetsterapi introducerades infördes särskilda lokaler för sysselsättning och aktivering. Att skilja mellan bostad och arbete var viktigt för att efterlikna det "normala" livet (a.a).

Teoretiskt ramverk

Hermeneutik

Hermeneutik betyder tolkningslära och är en vetenskapsteoretisk forskningsansats där man studerar, tolkar och försöker att förstå grundbetingelserna för den mänskliga existensen (Patel & Davidsson, 2003). Den hermeneutiska forskaren närmar sig forskningsobjektet subjektivt utifrån sin egen förförståelse. Förförståelse, de tankar, intryck och känslor samt den kunskap som forskaren har är en tillgång och inte ett hinder för att tolka och förstå forskningsobjektet. Forskaren ställer helheten i relation till delarna och pendlar mellan del och helhet för att på detta sätt nå fram till en så fullständig förståelse som möjligt. Hela tiden använder också forskaren sin egen förförståelse som verktyg i tolkningen (Claesson 2007).

Hermeneutiken pekar inte ut något säker kunskap eftersom kunskapen beror på hur vi människor tolkar och förstår. Det innebär inte att alla människor i världen är så olika att vi inte skulle ha någon möjlighet att förstå varandra, men man kan heller inte ta för givet att som man tolkar något tolkar också andra detta. Inom hermeneutiken är förförståelsen ett viktigt begrepp. Förförståelsen är den första av alla hermeneutiska betingelser (Gadamer, 1997). Ett hermeneutiskt förhållningssätt medför att inlevelse, värdering och subjektivitet används istället för att försöka elimineras. Förförståelsen betonas och blir en tillgång i stället för en belastning och används i tolkningen (Alvesson & Sköldberg, 2008).

Alvesson och Sköldberg (2008) menar att man inom hermeneutiken kan leva sig in i den talandes berättelse för att senare komplettera det med den egna kunskapen. Författarna anser att "... tolkningen eller förståelsen alltmer förknippas med empati, ett tillvägagångssätt genom vilket man lever sig in i, tänker sig in i, känner sig in i, den handlandes, skrivandes, eller talandes situation." (s. 195). Författarna menar att de använder det hermeneutiska perspektivet flitigt inom kvalitativa studier. Tolkningsprocessen är mycket betydelsefull i dessa sammanhang (a.a).

Den "hermeneutiska cirkeln" beskrivs närmare av Alvesson och Sköldberg (2008) som en spiral. Man utgår från en punkt och gräver sig ner på djupet genom att växla mellan helhet och del och försöker se delen från nya perspektiv. Förmågan till förståelse för respondentens livsvärld ökar (Kvale, 1997)

Även Skott (2004) menar att den hermeneutiska cirkeln beskriver en teknik att förstå människan och kultur i en "cirkulär undersökningslogik" (s. 67). Författaren menar vidare att inom den hermeneutikens cirkel, växer tolkningen fram i en cirkulär rörelse mellan individens förförståelse och möten med nya erfarenheter och idéer, vilket leder till ny förståelse. Delen kan endast förstås ur helheten och helheten ur delarna. Detta i sin tur blir förförståelse i den

kommande tolkningsansatsen som forskare kommer man med andra ord att glida fram och tillbaka, mellan den "egna erfarenhetens" aspekt man har lagt på texterna i form av förförståelse och den nya förståelsen man som forskare får fram under arbetets gång.

Helhetsbilden man får både i vardagsliv och i forskningen är beroende av den mening man finner i textens enskilda delar. Beroende av den helhetsbild och av mindre element som tillskrivits forskaren blir det större mening. Forskaren ger texten sin helhet. (a.a).

Kvale och Brinkmann (2009) beskriver den hermeneutiska cirkeln som en ständig process bakåt och framåt mellan delarna och helheten. "Utifrån en ofta vag och intuitiv uppfattning om texten som helhet tolkas de enskilda delarna, och utifrån dessa tolkningar relateras delarna i sin tur till helheten och så vidare" (Kvale & Brinkmann, 2009, s. 226). Cirkularitet beskrivs av författarna som en god cirkel som ger möjlighet till en allt djupare förståelse av meningen.

Metod

Val av metod

Metodvalet i studien utgår från relativt ostrukturerade intervjuer (bilaga 2) med speciallärare som arbetar med elever i gymnasiesärskolans individuella program. Genom denna datainsamlingsmetod kan syftesfrågorna besvaras på så sätt att speciallärares utsagor kan bli mer uttömmande än om andra metodval gjorts.

Speciallärares känslor och det pedagogiska arbetet inför överlämnandet till daglig verksamhet kräver en närhet till speciallärarna, där i hög grad ostrukturerade intervjuer ingår. Alternativa metodologiska angreppssätt som observationer eller strukturerade intervjuer ger inte samma möjlighet, vilket styrks av Alvesson och Skoldberg (2008).

Inom en kvalitativ forskningsansats handlar det om att tolka och förstå de resultat man samlat in. Stukat (2011) beskriver att den kvalitativa forskningsansatsen oftast relateras till olika vetenskapstraditioner, som t.ex. hermeneutiken. Det gäller att inte generalisera eller att förutsäga, samtidigt kan man i en hermeneutisk etisk ansats inte bortse från sin egen förförståelse. (a.a)

Urval

I studien intervjuades sju speciallärare, som under flera år har arbetat med elever med grav utvecklingsstörning i gymnasiesärskolans individuella program. Urvalet utgjordes av speciallärare som arbetade med elevgruppen i en storstad och två mindre kranskommuner. Speciallärarna som blev intervjuade har olika utbildningar inom det specialpedagogiska området, även om samtliga har en anställning som speciallärare. De har en klass med 6-7 elever och har också elevassistenter till sin hjälp.

Det är sex kvinnor och en man som medverkar i studien, enligt tabellen nedan

Speciallärarna	Elevernas funktionshinder	År i yrket	Utbildning
Emma ³	Elever med grav utvecklingsstörning rörelsehinder	Arbetat fyra år i gymnasiesärskolan Tidigare i träningsskolan.	Specialpedagog mot utvecklingsstörning. Arbetsterapeut som grundutbildning.
Anna	Elever med grav	Arbetat femton år i	Specialpedagog- inriktning

³ Namnen på pedagogerna är fingerade.

	utvecklingsstörning autism	med	gymnasiesärskolan	utvecklingstörning. Förskollärare som grundutbildning
Helena	Elever med utvecklingsstörning autism	grav med	Arbetat 31år i Gymnasiesär skolan	Specialpedagog inriktning mot utvecklingsstörning. Arbetssterapeut som grundutbildning
Katrin	Elever med utvecklingsstörning, elever kan gå.	grav där	Arbetat fem år som lärare i gymnasiesärskolan, men har arbetat tidigare som elevassistent.	Lärare med inriktning mot specialpedagogisk verksamhet, och lite andra ämnen främst mot förskola, förskoleklass och lågstadiet (Den utbildningen finns inte kvar)
Henrik	Elever med utvecklingsstörning rörelsehinder	grav med	Arbetat sju år gymnasiesärskolan Tidigare träningskolan	Specialpedagog (ingen inriktning) grundutbildning som förskollärare
Elvira	Elever med utvecklingsstörning rörelsehinder	grav med	Arbetat 16 år i gymnasiesärskolan	Fritidspedagog och läst specialpedagogiska kurser
Irma	Elever med utvecklingsstörning rörelsehinder	grav med	Arbetat två år i gymnasiesärskolan	Specialpedagog med inriktning utvecklingsstörning förskollärare som grundutbildning

I tabellen framgår att speciallärarna har en liknande bakgrund, men att elevernas olika funktionsnedsättningar kan variera i olika verksamheter.

Pilotstudie

Inledningsvis genomfördes en mindre pilotstudie. Detta var ett första försök att testa de intervjufrågor som var gjorda. Pilotstudien innefattade en intervju med en speciallärare, som hade lång erfarenhet. Syftet med pilotstudien var:

- Att testa om frågorna fungerade mot syftesfrågorna
- Att få mer kunskap av pedagogiskt arbete med elever med grav utvecklingsstörning

Genom en pilotstudie, menar Kvale (1997), att som forskare kan man tillförsäkra sig att få ut tillräckligt mycket material samt att materialet är rikt och informativt. Författaren menar också att pilotintervjun kan ge forskaren möjlighet att känna sig mer förberedd inför intervjuerna.

Erfarenheten som kom fram under pilotstudien, då jag använde mig utav strukturerade frågor, var att frågorna behövde göras om, så att de blev mer ostrukturerade och att följdfrågor kunde ställas. I pilotstudien användes också endast anteckningar i intervjun, vilket gjorde att mycket av datainsamlingsmaterialet inte kom med. Därför spelades intervjuerna i huvudstudien in, så att de gick att lyssna på och analysera flera gånger.

Genomförande

Före intervjutillfället skickades ett informationsbrev (bilaga1) samt de frågeområden som var aktuella till speciallärarna, i syftet att informera om studien och ge möjlighet att förbereda sig inför intervjun.

I studien har alltså relativt ostrukturerade intervjufrågor använts. Stukat (2011) menar att här utnyttjas samspelet mellan den som frågar och den som tillfrågas till att få så fyllig information som möjligt. Metodiken ger möjlighet att få mer ingående svar.

Intervjuerna skedde med hjälp av en frågeguide eller checklista med en uppsättning frågeområden. Utifrån ett antal huvudfrågor som ställdes likadant till alla informanter, följdes svaren upp ett individualiserat sätt. Det tog ungefär 45-60 min att intervjua varje pedagog. Frågorna var av öppen karaktär för att undvikas ledande frågor och för att eventuella följdfrågor skulle ges tillfälle att ställas. De inspelade intervjuerna transkriberades ordagrant och den färdiga transkriberingen skickades därefter till var och en av informanterna. Detta gjordes för att de skulle få möjlighet att läsa igenom sina svar och eventuellt ändra något de inte ville stå för eller ansågs var en felskrivning av mig. Intervjuerna genomfördes i ett avskilt rum under avslappnade former och spelades in med speciallärares godkännande. Under ett par intervjuer kom det in personer och avbröt intervjun, vilket i sig inte påverkade intervjusituationerna nämnvärt.

Analys av data

I studien tolkas speciallärares beskrivningar av hur de upplever överlämning av elever till Daglig verksamhet och det pedagogiska arbetet under sista året i gymnasiesärskolan. Försök har gjorts till inlevelse i intervjupersonernas verklighet och i deras uppfattningar gällande speciallärares känslor, som de har vid separationen av sina elever.

Tolkningsprocessen startade redan under sökandet av kunskap i litteratur och tidigare forskning inom ämnet. Denna kunskapsinhämtning pågick sedan parallellt med bearbetningen och tolkningen av intervjumaterialet. Upplevelsen var att förståelsen för speciallärares svar berikades av kunskaper från litteratur och forskning även under intervjuprocessen. Den pågående hermeneutiska processen i studien har växlat i fokus mellan delar och helhet. Därefter har studiens process gått djupare i kunskapsinhämtning och på detta sätt har också förståelsen för datainsamlingsmaterialet ökat. Delarna har i sin ökade omfattning bidragit till helheter ur nya perspektiv. Alvesson och Skoldbergs (2008) jämförelse med en spiral är berättigad. De menar att djupet i en studie ökar i takt med förståelse och insikt varefter arbetet fortskrider.

Som en följd av tolkningsprocessen ovan transkriberades utsagorna ordagrant efter varje intervjutillfälle.

Stukat (2011) Transkriberingen av intervjuerna är tidsödande och kan bli många sidor. Det krävs många upprepade läsningar av intervjuerna. Det gäller ju att komma under eller bakom det bokstavligen innehållet.

Därefter valdes de delar från det transkriberade materialet som ansågs vara relevant för studien och analyserade resultatet. På så sätt skedde en datareduktion och tre övergripande teman som hade relevans för syftet kunde identifieras. Det var *elevrelationsaspekter känslomässiga aspekter och pedagogiska aspekter*. Exempel på elevrelationsaspekter är hur speciallärares beskriver sin relation med eleverna. De känslomässiga aspekterna visar speciallärares känslomässiga relationer till eleverna och vad de känner och upplever inför överlämnandet av eleverna till Daglig verksamhet. De pedagogiska aspekterna handlar om hur eleverna förbereds för skolavslutningen och information till Daglig verksamhet om till exempel kommunikationshjälpmedel. Forskaren hade då hjälp av överstrykningspenna med en färg för varje temaområde. I och med att forskaren skrev ner intervjuerna och kategoriserade på detta sätt upplevde jag texterna som en helhet. Samtidigt som forskaren ser texterna som en helhet, var det nu sju separata berättelser och sju speciallärares uppfattningar av att arbeta med eleverna inför överlämnandet till Daglig verksamhet.

Reliabilitet, validitet och generaliserbarhet

Reliabiliteten handlar om resultatets tillförlitlighet och om det kan kontrolleras på ett objektivt sätt, vilket blir svårt att uppnå då min studie bygger på kvalitativa forskningsintervjuer (Kvale & Brinkman 2009). Tillförlitligheten av en undersökning beror i hög grad på hur väl man utformat och genomfört intervjun som skall tolkas och analyseras. Den kan översättas till hur bra ett mätinstrument är på att mäta, som i denna studie är intervjuer (Stukat, 2011; Byström & Byström, 2011). När det handlar om att genomföra en intervju/ett samtal på ett sätt som leder fram till en hög reliabilitet gäller det att ha tänkt igenom frågorna och testat dem, så att de ger den typ av svar som man kan förväntat sig. Slutsatsen från pilotstudien bidrog till att uppnå detta.

Patel och Davidsson (2003) menar att i en kvalitativ studie handlar reliabilitet oftast om att fånga den särskilda situationen som finns vid intervjutillfället. Tillförlitligheten är beroende av den eventuella intervju-effekten som kan uppstå.

En trygg miljö för dem som intervjuas är att föredra, för att minimera feltolkningar av svar och frågor. Med validitet menas att studien undersöker det som är avsikten (Stukat, 2011). Det är viktigt för validiteten att de tolkningar som görs i en undersökning, ger en mening till det som undersöks. Furenhed (2000) hänvisar till Ödman som menar att vi aldrig kan ställa oss utanför oss själva, när vi studerar verkligheten. Vi bör läsa mycket, ta del av andras arbete och erfarenheter, samla in material, iakttagelser och data.

Att erhålla en hög grad av validitet har gjort genom att systematiskt redovisa varje steg i studien. Detta för att ge läsaren möjlighet att förstå och inse vilka val som är gjorda. Vidare är det viktigt att tänka på validiteten i de svar som erhålls vid intervjutillfällena (Kvale, 1997). Därför är det betydelsefullt att de intervjuade ges möjlighet att förtydliga sina svar i så stor omfattning som möjligt. Det är vidare betydelsefullt är hur man förmedlar de slutsatser man dragit. Kommer läsaren att förstå problemet efter att ha tagit del av det som redovisas i min studie?

Under alla intervjutillfällena var jag tydlig med frågan genom att ställa följdfrågor och att speciallärarna efter intervjutillfället fick lämna synpunkter på det transkriberade materialet.

Det är viktigt att redovisa systematiskt varje steg i studien för att erhålla en hög validitet. Detta för att läsaren ska ges möjlighet att kunna följa forskningsprocessen och förstå denna. Det är väsentligt att beakta validiteten i de svar som fås ut vid intervjutillfällena (Kvale 1997) De intervjuade ska därför också ges möjlighet att förtydliga sina svar. Under alla intervjutillfällena var jag tydlig med frågan genom att ställa följdfrågor och att speciallärarna efter intervjutillfället fick lämna synpunkter på det transkriberade materialet När studien är klar är det väsentligt att förmedla vad man kommit fram till för slutsatser. Efter att studien är klar kommer läsaren att ha förståelse för problemet som redovisas i studien?

Generaliserbarheten begränsas av att varje gymnasiesärskola har sin egen kultur och speciallärarna som arbetar med elever med grav utvecklingsstörning där pedagogik och omsorg finns i verksamheten är unika. Detta är en liten grupp om man ser till helheten av människor med utvecklingsstörning. Den här studien gäller främst personal inom det individuella programmet i gymnasiesärskolan.

Diskussionen (Stukat 2011) av tänkbara, tillförlitliga och trovärdiga tolkningar av resultatet och undersökningsmetoden är väsentlig för generaliserbarheten. Han menar vidare att man

måste resonera kring vem resultat egentligen gäller för. Generaliseringar kan vara svårt att göra, då endast redovisningen av studien har skett i en mindre undersökningsgrupp.

Därför är det angeläget att styrka vilka grunder man fattat beslut och gjort olika val samt också kunna ge en omfattande upplysning om undersökningen. Vid jämförelse skulle man kunna gå vidare i som i detta fall t. ex hur speciallärare upplever överlämning av elever till Daglig verksamhet och hur man arbetar pedagogiskt under sista året i gymnasiesärskolan. Samtidigt är det viktigt att förtydliga att studien ämnar studera just dessa speciallärares uppfattning av hur de upplever överlämningen av elever till Daglig verksamhet.

Dock menar Fangen (2013) att resultatet från denna typ av studie kan vara av intresse och igenkännande för andra verksamheter av likande karaktär.

Etiskt förhållningssätt

Vetenskapsrådets (2007) forskningsetiska principer beskriver de fyra etiska kraven som en forskare använder vid planering och genomförande av studien. De är: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet.

Att genomföra intervjuer gör att man ställs inför etiska frågor. Undersökningen genomfördes så att huvudkraven som finns sammanställda i enlighet med de forskningsetiskapinciperna har tillgodosetts.

Informationskravet: Forskaren ska informera om de som är berörda i forskningen och om syftet med forskningsuppgiften. Jag har talat med rektor och har informerat intervjupersonerna om studiens uppläggning.

Samtyckeskravet: De som är med i undersökningen bestämmer själva om de vill medverka. Jag har spelat in intervjuerna men samtidigt informerat intervjupersonen att om de så ville kunde jag i stället enbart ha gjort minnesanteckningar. Ingen av intervjupersonerna hade något emot inspelning. Ingen har inte heller avbrutit intervjun.

Konfidentialitetskravet: Personuppgifter i undersökningen ska ges största möjliga konfidentialitet och de ska förvaras så att obehöriga inte kan ta del av dem. Speciallärares namn har därför avidentifieras, likaså har skolorna och kommunerna. Detta eftersom gymnasiesärskolans individuella program berör så få elever. Jag kommer också att förvara uppgifterna på säkert ställe så att inte obehöriga kan ta del av dem. Efter att studien har avrapporterats kommer datainsamlingsmaterialet att förstöras.

Nyttjandekravet: Insamlade uppgifter om enskilda personer får endast användas för forskningsändamål. Intervjumaterialet kommer därför endast att användas i min undersökning och inte lämnas ut till andra.

Resultat

Resultatet kommer att presenteras utifrån de teman som kommit fram i analysen av data. Dessa är elevrelationsaspekter, känslomässiga aspekter och pedagogiska aspekter. De sju speciallärares kommer att presenteras var för sig.

Emma

Som framgår av tabellen på (s, 10-11) arbetar Emma med elever med grav utvecklingsstörning och rörelsehinder. Hon har arbetat i gymnasiesärskolan i fyra år och tidigare i träningskolan. Emma är utbildad specialpedagog med inriktning utvecklingstörning och har en grundutbildning som arbetsterapeut.

Elevrelationsaspekter

Emma har arbetat många år med elever på tidig utvecklingsnivå. I klassen ingår sex elever, som har olika behov. Hon är lärare och har framför allt kontakt med sina elever, men hon har också det pedagogiska ansvaret och kontakten med habiliteringen, föräldrar och elevassistenterna i klassen, så att kontakten fungerar med eleverna för alla berörda.

Hon arbetar med elever på tidig utvecklingsnivå. Ibland tycker hon det är det är svårt att arbeta med den här elevgruppen. I mötet med eleverna bygger Emma upp en känslomässig relation men också en fysisk sådan. I och med att eleverna behöver hjälp fysiskt, får hon också arbeta nära med sin egen kropp, och kommer på så sätt eleverna väldigt nära. Hon upplever att det är svårt att urskilja om eleven är barn eller vuxen. Det hon menar är att eleverna har levt ett vuxet liv men har kanske behov av lite naivare lekar och sånger och det ska inte underskattas. Emma menar då att det är svårt att hitta en rätt nivå för eleven.

Det man gör kan få vara lite barnligt, och även om man är vuxen sen försöker jag förhålla mig på ett vuxet sätt. Det är en svår balans gång. Eleven har ju levt i 20 år och tycker om som de gjorde när de var små.

Emma berättar att hon har ett nära samarbete med sina elever och att det blir starka band under gymnasiesärskoletiden. Elev och pedagog kommer varandra nära i och med att det är små klasser. Hon berättar också att hon använder närheten till sina elever som ett arbetsredskap.

Hon menar också att det handlar om att ha långsiktiga mål för sina elever och att samarbetet startar redan när eleven börjar och håller på tills eleven slutar i klassen. Emma anser att hon är en del av eleven under dennes liv, och hon gör det bästa hon kan av den tiden.

Jag upplever en väldig närhet, det är starka band som byggts upp under de här åren. Det är viktigt för mig att de är så och att man jobbar för att förstå att man avrundar ett arbete tillsammans, blicka framåt men inte tillsammans.

I samtalet menar Emma att elevfokus är viktigt för henne. Det handlar om att tolka eleven och det kan vara svårt, där den egna personligheten kan påverka relationen. Hur mår eleven i olika situationer? Det hon menar är att när det är många i ett arbetslag så kan pedagog och elevassistenter tolka eleven på olika sätt. Det är hennes ansvar, menar Emma, att förstå eleverna och ta beslutet.

Vi kan ju tänka olika som arbetskollegor i detta. Vi tänker inte samma sak. Jag kan ändå känna att jag försöker att se hur eleven mår och uppfattar, du blir ju elevens talesperson i och med att eleven inte har något tal.

När vi samtalar om när det är dags att elev och pedagog ska skiljas åt, menar Emma att det är svårt att tolka elevernas signaler hur de reagerar. Det är inte heller säkert att eleven har någon uppfattning om att de ska till något annat ställe. De har inte den tidsuppfattningen. Eleven lever här och nu. Hon berättar också att om det skulle kännas svårt för eleven så brukar de

göra något roligt tillsammans, för att undvika det som kan kännas besvärligt för eleven. Emma menar också att det inte säkert att hon ser detta och det kanske inte är så lätt alla gånger.

Om man ser det att separera, det kan vara en bra sak på vägen att ha med de praktiska sakerna på vägen. Vill ha något roligt när det känns jobbigt att t.ex. gå och fika. Men det här är en svår situation och det är inte säkert att jag observerar separationsdelen heller. Det beror på hur man tolkar signalerna.

Känslomässiga aspekter

Emma upplever inte att det är känslomässigt arbetsamt att arbeta nära eleverna. Hon använder känslor som ett redskap. Hon ser det som nödvändigt att ha med närheten när hon arbetar med elever på tidig utvecklingsnivå. De känslor som berör Emma i sitt arbete är "hela registret" menar hon, när hon arbetar med människor. Det kan vara skratt, svårigheter, förtvivlan. Alla känslor som vi människor har med oss i våra liv och mötet med människor finns närvarande. Detta gäller också mötet med eleverna.

Ja liksom hela registret, det är skratt, svårigheter, förtvivlan man är med i alla situationer.

När jag möter Emma och samtalar med henne, är hon glad för att eleverna slutar skolan men det finns en viss oro när hon ska lämna sina elever till Daglig verksamhet. Det kan kännas svårt och känslomässigt tungt när eleven slutar. Hon undrar hur det ska gå för eleverna i framtiden. Hon vet att Daglig verksamhet har mindre personalresurser, vilket oroar henne. Hon undrar om eleverna får sina behov tillfredsställda på den dagliga verksamheten. Det är pedagogens ansvar att planera vad som är bäst för eleven och vad som skall göras. Hon menar att hon får vara informativ om hur skolan har arbetat och inte lämna några tips och idéer om vad hon tycker.

Det känns ju bra när eleven slutar och går vidare, men sen kommer en känslomässig bit in, och då känns det jobbigt, man får försöka ha fokus på framtiden. Sen är det ju också hur den dagliga verksamheten arbetar och tänker, men det måste jag ju lämna. Man blir ju väldigt involverad kan man ju säga. Att man inte lägger sig i, man ska ju vara informativ.

Emma har starka känslor och vill ha tillfälle att prata mer med sina kollegor. Det blir gärna att hon kommer in mer på de praktiska aspekterna och de blir som en flykt när det gäller känslorna. Det hade varit bra att ha någon utifrån att prata med om detta och framför allt med varandra. Hon berättar att för tillfället talar de inte alls om detta område när eleverna lämnar klassen och Emma har den uppfattningen att det skulle behövas handledning om känslor, där hon och hennes assistenter har möjlighet att ventilera mer med varandra.

Det är så att det givetvis är en känslomässig svår situation, det är det. Jag försöker att koncentrera mig och fokusera mig vad är det nu vi ska göra och prata om, jag kan känna att det är viktigt vad som sägs på mötena. Jag är känslomässigt laddad, man är på sin vakt. Det är det jag kan uttrycka. I detta som är svårt så går man gärna in i det praktiska. Går man in i det praktiska så kan det nästan bli en flykt också, förstå mig rätt. Egentligen så skulle man behöva prata med varandra, hur ser du på det?

Pedagogiska aspekter

I samtalet med Emma framkommer ett lärande i livet och hon menar att det som de lär sig i gymnasiesärskolan fortsätter eleverna lära och utveckla på Daglig verksamhet. Däremot så kan hon ju inte vara säker på hur det blir för eleverna, eftersom hon inte kan svara på hur den

dagliga verksamheten är. Det fanns en oro att det kan vara för lite personal och att inte eleverna får sin pedagogiska stimulans.

Ja, detta hänger ihop med personaltätheten så är det ju, och det här man hoppas att det blir en fortsättning och man får information om nya saker och att eleven utvecklas i det. Men det är ju svårt för mig att svara.

Det är en lång process i överlämnandet av eleven till Daglig verksamhet, där fler personer är inblandade och många möten inplaneras under sista året. Emma får vara informativ på dessa möten och inte rekommendera något ställe för sin elev. Det är flera möten med dessa inblandade personer. Personal från Daglig verksamhet kommer exempelvis till skolan på besök och skolan börjar med inskolningen när platsen för den dagliga verksamheten är bestämd. Emma berättar också att hon gör en noggrann dokumentation under hela gymnasiesärskoletiden.

Då är det många personer inblandade, vi har ett möte på hösten då eleven börjar åk 4. Då är det möte med försäkringskassan, LSS handläggaren, daglig verksamhet, skolans yrkesvägledare, pedagog från skolan, föräldrar. Och sen hade vi en återträff strax efter nyår. På andra mötet skulle föräldrarna ha tittat på några alternativ. Därefter gick det ett tag till och sen fick vi besked vilket ställe det blev för eleven. Då börjar inskolningen. Då var vi både på skolan och på daglig verksamheten.

De elever som Emma arbetar med har inget verbalt tal. Hon arbetar med olika kommunikationshjälpmedel, som på något sätt ska föras över till Daglig verksamhet. Det kan vara olika bildprogram (Bliss). Eleverna har även specialanpassade datorer m.m.

Emma hoppas att det blir en fortsättning i lärandet och att eleven utvecklas i det han/hon har lärt sig. Hon menar ändå att det hänger ihop med personaltätheten hur mycket eleven kan arbeta med sina kommunikationshjälpmedel. Därför finns det en viss oro inför Daglig verksamhet.

Tekniska saker, noggrann dokumentation, kartor, vi gick igenom och presenterades hur de användes.

Emmas roll i utskolningen är att hon är med i hela processen och att hon för över information och pedagogiskt material som eleven haft under sin gymnasiesärskoletid. Hon är med på alla möten när det är dags att besöka Daglig verksamhet och när de kommer på besök till skolan, samt all dokumentation och olika hjälpmedel som ska informeras och flyttas över till den dagliga verksamhet det blir så småningom.

Ja jag får ju se att allt är med och att man presenterar och berättar och visar och allt som bara går.

Anna

Anna arbetar med elever med gravutvecklingsstörning och autism. Hon har arbetat i gymnasiesärskolan i 15 år. Hon är utbildad specialpedagog med inriktning utvecklingsstörning och har förskollärare som grundutbildning

Elevrerelationsaspekter

Anna menar att hon lär känna sina elever under de fyra år de går på gymnasiesärskolan. Det är en process de har tillsammans. Hon berättar att från början känner de varandra inte alls och därefter har de tillsammans byggt upp en relation som ofta kan vara känslomässig. Hon arbetar med elever med autism så det blir inte så fysiskt nära, men det blir väldigt psykiskt nära däremot. Därför lär hon sig att kommunicera och komma eleven nära. De bygger upp en relation tillsammans uppger hon.

Vi människor är känslomässiga med varandra när vi känner varandra.

Anna berättar om sin vardag med eleverna och närheten till dem. Hon upplever glädje när eleverna förstår henne i mötet, men det kan också vara situationer då de inte förstår varandra och eleven kan känna sig kränkt och Anna blir ledsen. Relationen förstörs inte om en elev blir arg och får ett ”utbrott”. Hon menar också att arbeta med elever med autism kräver att kunna dela med sig av sina egna känslor.

För det är faktiskt så att den kränkta känslan att bli illa behandlad fast vi har en fin relation den kommer tillbaka till relationen för det handlar inte om relationen för det blev som det blev. Eleven kan inte ge uttryck för vad den önskade sig.

Anna menar att när hon tänker på sina elever så ser hon dem som vuxna eller ungdomar. Hon tror också att de känner sig som ungdomar eller unga vuxna. Anna berättar att hennes elever, som är på tidig utvecklingsnivå, tycker om att lyssna på Pippi Långstrump, som oftast små barn gör. Anna menar då att hon som pedagog inte behöver fylla på med liknande musikkategori, utan kan erbjuda annat också. Det är därefter elevens val vad han/hon vill lyssna på.

Det är ju inte så att man ska plocka ifrån något som någon tycker väldigt mycket om, utan man ska erbjuda andra saker också.

Hon menar att hennes elever kommer in i en frustration någon gång när de skall sluta gymnasiesärskolan. Anna anser att de regredierar i sin utveckling. Det är svårt att förstå för dem då. Anna menar också att det har med hela utskolningsprocessen att göra, för den tar lång tid. Detta gör i sin tur att hon blir orolig och det kan påverka eleverna. Anna är starkt medveten om problemet och menar att hon ska ha avsikten att det kommer att bli bra.

Nu har vi arbetat så länge så nu finns inte deras beteende längre. Då visar det sig igen. Det som jag tror är deras oro, att de backar lite grann. Jag blir ledsen på deras vägnar alltså. För det första kan jag inte göra något. Det ligger utanför min makt att skynda på någon process. Jag tycker synd om dem, att vi inte kan vara tydligare än vi kan vara. Om jag blir orolig blir eleven orolig. Jag måste ha tanken att det här kommer att bli bra för elevens skull, även om det inte känns så just nu.

Känslomässiga aspekter

Anna menar att det är en process att veta att eleven ska sluta en dag. Hon berättar att vissa elever har hon varit orolig för och andra har hon känt mer trygghet i, beroende på vilka möten hon fått till dem som hon lämnar över eleven till. Anna menar att det har betydelse om hon vet vilken person det är och om hon känner trygghet i den kommande dagliga verksamheten. Hon berättar att hon önskar att de olika kommundelarna ser till elevernas intresse. Anna intalar sig själv när hon inte vet vilken Daglig verksamhet som hennes elever skall komma

till, att det måste bli bra. Efter att eleverna slutar har hon tagit kontakt, för att höra hur det går för dem.

För vissa är man ju jätte orolig. Oftast tar jag kontakt för man vill gärna veta att allt känns bra, och att eleven har det bra. Nu när vi inte vet vilka dagligverksamhet som våra elever skall komma till, så tänker vi det måste bli bra. Hoppas att eleven får det bra och att de lyssnar till elevens intresse. Det ligger jättevarmt om hjärtat.

När det är dags att skiljas åt, berättar Anna, att hon gråter. Det är precis som att skiljas med någon annan kär vän. Hon berättar att bakom ledsamheten finns en glädje och värme. Hon menar att eleven är värd att gå vidare i livet och att det var en fin relation de hade. De har arbetat fram en känslomässig relation som har tagit lång tid att bygga upp. Denna relation ska nu brytas. Anna menar då att det är hon som skall släppa taget och inte hålla kvar sin elev.

Det var en fin relation vi hade, kanske man tampas mycket med känslor, och hur vi skulle nå varandra. Det är ju det vi jobbar så mycket med. Det är ledsamt men med lite glädje bakom också. Det är dags för dig nu. Det är jag som skall släppa.

Annas uppfattning är att det finns en viss oro hur det kan gå för hennes elever när de börjar Daglig verksamhet. Hon har oroat sig för att det inte kommer att gå bra för eleven, men under hennes yrkesverksamma år har det visat sig gå alldeles utmärkt på Daglig verksamhet. Hon menar att det handlar vilken relation personalen får till eleven och att de skapar den relationen på Daglig verksamheten också. Hon menar också att gymnasiesärskolan har svårt att ”släppa” eleven, eftersom han/hon behöver vissa saker som den dagliga verksamheten inte kan erbjuda men att man kanske erbjuder något annat istället.

Det är min oro och den relation jag har till eleven, så handlar det om att jag tror att ni inte kommer att klara det lika bra som vi. Vi har svårt att släppa eleven för han behöver det här och det här och det kan inte ni erbjuda, men de kanske erbjuder något annat, så kan det vara.

Pedagogiska aspekter

Anna berättar att processen av utslussningen börjar redan i slutet i tredje året eller början av fjärde året. Då börjar det med ett kartläggningmöte med LSS-handläggare, föräldrar, pedagog, eventuellt en assistent som är kontaktperson och elevens studie och yrkesvägledare. Hon berättar att på mötet talas det om vem eleven är. Efter det första mötet så bestäms det ett datum för utslussningmöte som blir på vårterminen, och från skolan vet de inte så mycket mer. Anna menar att det kan vara arbetsamt att inte få någon information och veta var man är i överlämnandeprocessen. Hon berättar om en händelse i maj, då en chef från Daglig verksamhet kom till skolan för att följa med en dag och få en uppfattning om eleven och vilket ställe som ska kunna passa honom. Hon menar att det är lite sent i processen.

Då har den personen varit här och tittat och då har den någon idé om vilket ställe och så ska föräldrarna bestämma sig, och sen är det nästan maj. Då skall man börja med inskolningen.

Anna menar att den kommunikation som arbetats upp med hennes elever är väldigt viktig att den fungerar vidare i Daglig verksamhet. Eleverna har sina hjälpmedel och det måste fungera även där, menar hon. Anna för dokumentation och skriver pedagogiska omdömen för att få med så mycket som möjligt. Hon menar också att det är av stor betydelse för eleverna att deras kommunikationshjälpmedel flyttas över till Daglig verksamhet, för de lever i sin värld och av sina bilder och scheman.

För eleven måste känna förtroende, och det gör de ju inte om de inte har möjlighet att känna igen sin värld. För det är ju deras värld att ha schema eller bilder att peka på och att kommunicera med. Vad det nu är för något, att det blir använt, är viktigast av allt.

Anna menar att den roll som hon får ta i utslussningen är framför allt att ta sig tid till det. Det kan komma flera personer på besök och varje gång får hon sitta ner och tala med dem. Anna menar att det inte är några ”måsten möten” men det kan vara bra för alla partner. Ett möte kan ta ca 45 minuter. Detta kan leda till en lång överlämningsprocess, vilket blir stressigt när det drar ut på tiden, eftersom lärarna ska gå på sommarledighet.

Det är jag som får ta den tiden, t. e. x den här personen som ska komma och hon vill att vi skall sitta ner och prata. Det måste hon ju ändå vilja, fast det har hon inte uttalat, fast jag tänker att det måste vara bra för henne, att vi sitter ner åtminstone 45 minuter. Sen blir det ju ytterligare ett överlämnande för det här är ju inte personen som ska ta emot sedan. Det kommer ju någon annan sedan, så processen är ganska lång. Det måste vara inskolat och klart när lärarna går på sommarlov. Vi har ju inte tiden därefter.

Helena

Helena arbetar med elever med grav utvecklingsstörning och autism. Hon har arbetat i gymnasiesärskolan i 31 år. Hon är utbildad specialpedagog med inriktning utvecklingsstörning och har en förskolläraexamen som grundutbildning.

Elevrelationsaspekter

Helena menar att det blir en nära relation med eleven i och med att hon arbetar så tätt intill dem under dessa år. Helena berättar också att hon kan engagera sig mycket känslomässigt i eleven. Hon berättar att det kan förekomma att någon elev har så stora behov att hon vaknar på nätterna och tänker på hur eleverna har det egentligen men att det blir mer avslappnat under det sista året med eleven. Hon menar då att hon har lärt känna eleven och att det är en mer avslappnad relation mellan dem.

Man har en mer avslappnad attityd emellan oss. Man känner ju eleven och kan tolka dem lätt och så där, så det blir ju mer avslappnat än första året då man håller på att bygga upp någonting.

Helena påtalar att hennes arbete med eleverna ger henne mycket och de har ett ömsesidigt relationsarbete. Hon berättar att personalen på skolan engagerar sig mycket i sitt arbete med eleverna. Helena menar att en del elever har svårt att uttrycka sig och några elever vill gå till en viss personal som de är trygga med och att det inte ska tas personligt. De eleverna Helena undervisar säger rakt ut vad de tycker och tänker.

En elev hade vi som bara gick till mig. Dom visar ju verkligen vad tycker och känner. Det är jobbigt när man inte når dem. Då hoppas man att eleven tycker om någon annan. Det gick ju faktiskt att jag kunde jobba med honom till slut.

Helena menar att hon arbetar i en klass med ungdomar med olika utvecklingsprofiler. Ibland är eleverna duktiga på vissa saker och väldigt svagpresterande på andra.

Helena påtalar att det kan vara svårt att tolka eleven, detta kan i sin tur göra att det blir mycket missförstånd mellan henne och någon elev. Eleven kan i sin tur reagera med att visa detta genom självdestruktiva beteenden.

Man kan inte tolka dem. Om de hela tiden är missförstådda så följer vissa stereotypier, och de blir självdestruktiva och kanske går på andra, och får utbrott. Mycket ligger i att man inte kan tolka dem och förstå dem.

Känslomässiga aspekter

Helena berättar att det är mycket separation och ångest vid en övergång till en annan verksamhet. Detta upplever hon som arbetsamt i sitt arbete. Hon berättar också att det kan finnas en oro hos henne som pedagog att eleven inte får den stimulans som denne behöver på Daglig verksamhet, för att det inte är lika mycket personal. Helena menar att de ändå ser till elevens behov, om det skulle behövas mer personal.

Däremot så kanske de anställt fler personal om det var en krävande elev.

Helena beskriver att hon kommer nära sina elever och även dess föräldrar och deras oro. Då det är dags för eleven att sluta, är det många gånger föräldrarna som har svårast för uppbrottet.

Man oroar sig ju, man har ju väldigt nära kontakt med föräldrarna. Man kommer in på livet, så man får passa sig så man inte blir någon väninna eller någonting för det kan vara lätt hänt.

Eleverna är vuxna och ska börja arbeta. Detta har de talat om och förberett individuellt för varje elev. Helena anser att det är normalt att börja arbeta. Hennes elever kommer till Daglig verksamhet, men i samtal med eleverna så uttrycker personalen sig som att nu är det dags att "börja jobba, att det skall bli något nytt", berättar Helena.

Den svåraste stunden är studentdagen, menar Helena. Då gråter hon och det kan vara väldigt känslomässigt. Det är avsked både med eleven och föräldrarna.

Studentdagen då kan man ju gråta, när man är på avslutningen. Det kan vara känslomässigt, det är svårt. Ofta är föräldrarna med, man skall säga hej då och man får blommor. Nej, det kan vara jobbigt. Man kommer hem, och då känner man sig lite tom faktiskt. Det kan kännas tomt och vemodigt på något sätt. Även om själva avslutningen är fin med musik.

Helena har aldrig hört att någon pedagog fått stöd när de lämnat över sina elever till Daglig verksamhet. Hon menar att det är bara naturligt att det skall göras, och efter studenten med alla känslor som kan uppstå, talar speciallärarna och annan personal aldrig om detta. Hon menar att hon lämnar elever som de haft en jättelång relation med men ingen som talar om det. Därefter kommer det in nya elever i verksamheten.

Att man ska lämna människor som man haft jättelänge, det är det aldrig någon som pratar om. Det blir som att lämna över ett paket, så kommer det ett nytt paket. Det är ju konstigt faktiskt. När jag haft fyra elever i fyra år, då kände jag mig jätte ledsen. Det är aldrig någon som pratat om detta. Det är bara ett arbete.

Pedagogiska aspekter

Helena berättar att det är många personer inblandade i utslussningsprocessen runt eleven. Det är hon som lärare, en assistent och socialsekreterare som har hand om LSS insatser, chefen för Daglig verksamhet och föräldrarna. Först träffas alla tillsammans, därefter är det personalen från Daglig verksamhet, läraren och en assistent som har hand om själva utslussningen. Först har man ett kartläggningmöte och sedan ett utslussningsmöte sista

terminen. Då får personalen på skolan reda på vad eleven fått för plats, menar Helena. Hon berättar att därefter börjar inskolningen som blir individuell men det vanligaste är att de får praktik en gång i veckan i två månader innan de slutar. Personal från gymnasiesärskolan följer då med eleven till Daglig verksamheten.

Man måste veta vad de ska vara, och sen bestämmer man att den eleven skall vara en gång i veckan nu ett par månader innan dom slutar och så med personal som åker med dit, och ser hur dom jobbar där.

För eleverna är det närhetsprincipen som gäller, menar Helena. Hon menar då att eleven blir tilldelad den Daglig verksamhet som passar bäst och ligger närmast där eleven bor och är skriven. Helena menar också att hon inte får påverka eller säga om hon tycker att något ställe är bra för hennes elev.

Man skulle ju vilja säga något, men det gör man ju inte. Det är svårt alltså, när man vet att det finns en bra verksamhet någon annanstans.

Hon menar att den elev som slutar kommer hon att informera om till den Daglig verksamhet där eleven kommer att börja och de får även ta med sig sina bildsymboler om de använder det. Hon berättar också att de tar upp det som eleven är intresserad utav. Personalen på Daglig verksamhet är intresserad av att lära känna eleven.

Personalen på det nya stället är intresserad utav att man kommer att lära sig för de vet att de är väldigt svåra elever vi har. Dom behöver all kunskap de kan få.

Helena menar att den roll hon får i utslussningen är att skriva och dokumentera. Denna dokumentation förs också över till den dagliga verksamheten. Hon vill samtidigt vara med på besöken till Daglig verksamhet, åtminstone något av dem.

Ja, jag får ju skriva alla papper och jag vill ju helst vara med också, någon gång i alla fall. Första gången man åker dit kanske och förklara och visa och ta med mig saker hur de kommunicerar. Det är ju det jag får göra.

Katrin

Katrin arbetar med elever grav utvecklingsstörning som kan gå. Hon har arbetat fem år i gymnasiesärskolan och tidigare som elevassistent. Den utbildning Katrin har är lärarexamen med inriktning mot specialpedagogisk verksamhet och lite andra ämnen främst mot förskola, förskoleklass och lågstadiet.

Elevrelationsaspekter

Katrin arbetar i en grupp med några elever med grav utvecklingsstörning. Hon menar att det är svårt att tolka eleverna och förstå vad de menar. Det kan handla om små signaler i det dagliga arbetet med eleverna och att då vara lyhörd för vad eleverna vill säga. Katrin upplever att tolka eleverna är ett stort ansvar. Det hon menar är att personalen i en grupp kan tolka olika vad eleven har sagt, och personalen ser olika signaler hos eleven.

Det är ett jätteansvar, verkligen, Det är ju svårt, man som personal är ju olika på hur man tolkar. Men jag tänker mitt förhållningssätt till eleverna är att vara så lyhörd och försöka se små signaler, och se hur eleven reagerar när jag tror det.

Hon berättar vidare att hennes elever är unga vuxna med en mängd erfarenheter, men behöver omfattande stöd i vardagen. De lever med funktionshinder på väg in i vuxenlivet i sin egen vuxna värld, inte som den vi själva lever, menar hon, med familj, villa och hund.

Jag ser dem som unga vuxna, snart vuxna människor som har olika funktionshinder. Men jag ser dem ändå har med sig en mängd erfarenheter. Jag ser dem inte som barn utan jag ser dem som människor ut i vuxen livet, i sin värld, inte i vår vuxna värld, liksom inte som oss, skall jobba, tjäna pengar och försörja en familj utan på sin vuxna väg.

Katrin menar att hon får lite olika relation till olika elever. Det hon berättar är att det kan vara beroende av elevens behov och att hon som pedagog kommer närmare dem då, både eleven och familjen, beroende på hur omfattande behoven kan vara.

Det kan ju vara en elev där man har mycket kontakt med föräldrar och familj där det behövs mycket stöd på olika plan. Då får man kanske en stark relation, den kanske inte blir starkare men mer omfattande på något sätt.

Hon menar att eleverna ska få gå vidare i livet efter gymnasiesärskolan även om hon upplever det som en separation och kanske eleverna också. Katrin upplever en närhet till sina elever som känns sorglig att brytas. De ska ta ett steg till i livet och då måste hon också vara redo för detta menar hon.

Jag känner inga behov av att hålla kvar dem eller att de skulle gå kvar eller vad jobbigt det kommer att bli. Det kommer att bli sorgligt och man kommer att bli ledsen, oro och spänning inför separationen. Men sen känns det som om det är dags nu, men självklart kommer det att bli känslosamt, för man blir ju nära varandra.

Känslomässiga aspekter

Katrin berättar att hon försöker att förbereda sina elever för avslutet i gymnasiesärskolan. Det gör hon genom att tala en del om ämnet, det är dock svårt för eleverna att förstå att de ska sluta. Hon menar att även om de gör praktik på Daglig verksamhet och träffar ny personal, så finns möjligheten att eleverna tror att lärare och assistenter från gymnasiesärskolan alltid kommer att finns med. Katrin menar då att det är viktigt att försöka vara så tydlig som möjligt för eleverna att skolan är slut.

Nej, då säger vi att, nej du skall börja jobba, då är det personerna där som kommer att vara med dig och vi kommer ju att vara kvar här, här på skolan och att då kommer ju inte vi att ses varje dag. Då är det andra personer.

I samtalet berättar hon att avslutningsdagen känns som en separation och att hon kommer att sakna sina elever. Hon menar också att hon vill träffa dem igen och veta hur det går för dem. Katrin berättar att hon upplever att eleverna är redo att sluta skolan och börja Daglig verksamhet.

Jag tror att man kommer att uppleva det som en separation. Vi skall separeras. Jag kommer att sakna dem. Jag tänker på dem framöver och undrar hur det går. Jag skulle hemskt gärna vilja träffa dem, att komma på besök eller någon slags återkoppling. Så att jag inte bara kapar av banden nu är det klart. Men samtidigt så känner jag att de är redo.

Katrin menar att det inte finns någon handledning runt utslussningsfrågor. Det som kan göras är att pedagogen vänder sig till kuratorn vid frågor. Om hon och övriga i personalgruppen skulle önska handledning, menar hon, skulle de säkert få det.

Skulle någon situation bli väldigt svår och jobbig att hantera då skulle vi önska handledning. Då tror jag att vi skulle kunna få det. Sen har vi ju stöd utav kuratorn, som också är involverad i utslussningarna. Där tycker jag att man kan känna ganska stort stöd.

Pedagogiska aspekter

Katrin menar att det är en lång överlämnandeprocess och att det är många som är inblandade i utslussningen. Första mötet är på vårterminen i år 3. Då blir LSS-handläggare kallad och samordnare för Daglig verksamhet i kommundelen där eleven bor. Samordnare för skolan som nu är kuratorn, är den som sammankallar till mötet. Föräldrarna, representant ifrån skolan och eleven är också med på mötet. Dessa personer följs åt under de kommande mötena tills det bestämts en Daglig verksamhet. Sedan återträffas dessa personer i åk 4. Då berättar samordnaren för Daglig verksamhet vilka verksamheter som finns och vilka som skulle passa för eleven. Därefter börjar elev och föräldrar göra besök, ibland kan skolans personal tillsammans med familjen göra besöken. När det gjorts besök på några ställen så är det dags att träffas igen. Då bestämmer föräldrar tillsammans med sin ungdom och de övriga personerna vilken plats som passar bäst för eleven. Därefter börjar inskolningen till Daglig verksamhet. Den är individuell och ser olika ut för varje elev.

Då bestämmer man vilken plats som verkar bäst och därefter gör vi upp en inskolning. En plan för elevens utslussning och den ser lite olika ut beroende på vilken elev de är. Den kan vara ett vi gör besök enstaka dagar under en period och sen klara av en hel period och sen en hel vecka. För en elev går det bra och bara ett kort besök och göra en vecka och sen är det klart.

Katrin menar att den största delen av det pedagogiska arbetet är runt elevens kommunikation. Det hon menar då är att hon har arbetat med en elev på ett bestämt kommunikationssätt i flera år och eleven har lärt sig det sättet. Eleven har säkert också haft med sig det från sin föregående skola innan gymnasiesärskolan, menar hon. På skolan tränas det dagligen t.ex. med olika bilder och tecken som stöd och eleverna har med det i sin vardag. Katrin menar att det är svårt om eleven kommer till en Daglig verksamhet, där personalen inte arbetar med tecken som stöd.

Om man har övat på vissa sätt att kommunicera t.ex. med tecken som stöd eller med bilder, eller andra sätt så, vill man ju att det ska fortsätta. Kommer då eleven till ett ställe där det inte kan tecken som stöd eller inte kan tecken så är det inte så bra.

Den roll Katrin menar att hon har i utslussningen är att lämna den information till Daglig verksamhet som behövs, att vara med på mötena och se så att processen går framåt. Hon är också med på besöken på Daglig verksamhet någon gång. Hon menar att hon håller i inskolningsplanen och dess innehåll tillsammans med det övriga arbetslaget. Där är hon också drivande i processen.

Det är mycket överlämning och att det går framåt att vi samordnar att vi bestämmer hur inskolningen ska se ut tillsammans med mitt arbetslag. Min roll blir att lämna ut information och hur det skall bli i.

Henrik

Henrik arbetar med elever med grav utvecklingsstörning med rörelsehinder. Han har arbetat i gymnasiesärskolan i sju år. Henrik är utbildad specialpedagog och har en grundutbildning som förskollärare.

Elevrelationsaspekter

Henrik arbetar med elever med grav utvecklingstörning samt rörelsehinder. Det är sex elever i klassen, alla har olika behov. Alla eleverna har olika gå- och stå hjälpmedel samt kommunikationshjälpmedel. Han menar också att eleverna har stora begränsningar men utvecklas hela tiden. Henrik menar att han är en del av elevens liv, och att det är andra personer som kommer i elevens väg därefter.

Våra elever har stora begränsningar, men då tänker jag så här. Vi gör det bästa vi kan nu. De kommer att möta mängder utav människor, och jag har varit en del utav det hela. Förhoppningsvis så har jag betytt någonting. Men jag litar fullständigt på att utvecklingen fortsätter och att det finns andra personer som tar vid.

Henrik menar att eleven är vuxen när han/hon slutar gymnasiet men att han/hon har sina funktionsnedsättningar på en tidig utvecklingsnivå med sig. Han menar också att eleven har en erfarenhet de år han/hon har levt.

Det kan vara ett barn i en vuxen kropp på ett sätt, men samtidigt så har de sina år som de har levt. Det känns mest rätt att tänka och prata om dem som termer om att de snart är vuxna.

Henrik berättar att eleverna är väldigt utsatta och sköra och ofta inte har något talat språk. Därför blir det att personalen får tolka eleverna. Han menar också att det utvecklas en relation under de fyra år som eleven går på gymnasiesärskolan och att vissa elever kommer han närmare än andra, att han ömmar mer för dem och känner mer för dem egentligen. Han berättar också att han gläds när hans elever gör framsteg, han gläds när det går bra. Han kan också vara förtvivlad när de är förtvivlade eller har ont. Henrik beskriver också att han har en relation till hela elevens familj. Samtidigt menar Henrik att när han arbetar på en gymnasiesärskola, så vet han med sig att eleverna kommer att gå vidare till Daglig verksamhet när de slutar.

Alltså de här ungdomarna är ju väldigt utsatta, de är sköra, och i och med att de ofta inte har något talat språk själva så blir det att vi får tolka mycket. Men jag tänker också att det inte bara eleven, ungdomen, barnet alltså man måste ha med föräldrarna i mycket. Man har en relation till hela familjen. Sen kan man hålla lite kontakt, om man kan. De går ju vidare, och det vet man ju om.

Känslomässiga aspekter

Henrik talar om att det är bra för hans elever att arbeta efter rutiner och struktur, detta som en förberedelse innan någonting skall hända. Det kan också vara för att synliggöra traditioner under året. På detta sätt blir det också en rutin när det är vår och det är dags för examen. Våren innan studentexamen firas också med tårtkalas och det finns också en studentgrupp på skolan.

Genom förberedelser tänker jag på många olika sätt. Traditioner som man har i samband med examen, sånt hjälper ju till tror jag. Det är ju en slags övergångstid att det ska hända någonting annat.

På avslutningsdagen menar Henrik att det kan kännas både sentimentalt och lite ledsamt. Han berättar att han kommer att sakna både eleven och dennes föräldrar. De har ju haft ett nära samarbete runt eleven, kanske dagligen ibland. Han menar också att de har gått igenom en del tillsammans av både glädje och tråkigheter. De har kämpat sida vid sida i fyra år.

Det är både sentimentalt och lite ledsamt. Man saknar både eleverna och föräldrarna skulle jag vilja återkomma till igen. För jag tycker att föräldrarna är så viktiga en del av dessa elever. Man kan sakna både elever och föräldrar.

Henrik menar att det inte finns någon handledning runt utslussning av elever i gymnasiesärskolan men att det skulle behövas om det uppkommer situationer, där han själv inte kan hantera problemet.

Nej det har jag aldrig hört talas om. Det är ju inte otroligt att om det är svårigheter av något slag, man lyckas inte placera eleven eller föräldrarna har stark oro. Man känner själv att man inte kan hantera situationen. Vid de läget behövs det ju handledning.

Pedagogiska aspekter

Det pedagogiska arbetet inför överlämnandet börjar redan i åk 3, menar Henrik, med ett första möte. Där deltar föräldrar, gode man, representant från kommundelsnämnden samt ofta en chef ifrån funktionshinderenheten. Ibland är en LSS-handläggare med, lärare och en samordnare ifrån gymnasiesärskolan. Det är många personer som kommer att träffas. Henrik menar att det är bra att de träffas redan i åk 3. Då berättar de för föräldrarna om vad Daglig verksamhet är och att det bara är ett år kvar i gymnasiet. Skolan berättar då om eleven och föräldrarna berättar om sin ungdom. Personen från kommunen berättar om vilka möjligheter det finns. Det görs också upp vilka Dagliga verksamheter som kan besökas. Vid nästa möte i åk 4 har föräldrarna förhoppningsvis varit och tittat på några ställen. När den dagliga verksamheten har bestämts, gör personalen tillsammans upp en inskolningsplan.

Har det bestämts en dagligverksamhet som här skulle mitt barn kunna platsa så att säga. Det blir nog bra här. Då tar man kontakt ifrån skolan till den dagligverksamheten. Kanske bjuder in dem att få komma till skolan och att man besöker eleven. Sen fortsätter processen med ett antal besök. Personalen kommer och är med i verksamheten. Man för över information skriftligt men hel del muntligt, och sen ett antal besök med eleven på dagligverksamhet.

Henrik berättar att de gör sitt yttersta för att förmedla elevens kommunikationskunskaper över till Daglig verksamhet. Därefter är det personalen på den dagliga verksamheten som tar över. Han upplever att personalen på Daglig verksamhet är tacksamma för den information de får och att de kommer att använda den. Han menar att om en Daglig verksamhet inte har en bildkommunikation som en elev använder, är det ingen katastrof. Eleverna lär hela livet även om de skulle behöva lära nytt i den nya verksamheten.

Att vi gör vårt yttersta att förmedla kunskapen som vi tagit fram, sen är det de som tar över naturligtvis. Och jag litar på att folk gör det. Mer kan jag inte göra. Mitt mandat slutar där. Jag känner inte ansvar hur det går, och inte oro heller direkt, om det inte är uppenbart. Vid de flesta överlämningar så har de varit väldigt tacksamma för all information som de fått. Och min uppfattning som jag är att de tänker använda den. Livet kan ju vara att man går från en sak till en annan. Det kan inte vara lika hela tiden. Pecs bilder här och widgit bilder på dagligverksamhet. Det tror jag eleven kan lära sig.

Henrik menar att han har en stor roll i inskolningen till Daglig verksamhet. Han får delta i olika möten, men också vara med i själva inskolningen i den praktiska delen. Han skriver en pedagogisk sammanfattning med bilder till Daglig verksamhet.

Ja en ganska stor och viktig roll. Man är liksom spindeln i nätet. Dels på mötena, med föräldrarna och med de olika representanterna, men sen också i själva inskolningen, det praktiska. Det är en stor och viktig roll.

Elvira

Elvira arbetar med elever med grav utvecklingsstörning med rörelsehinder. Hon har arbetat i gymnasiesärskolan i 16 år. Elvira är utbildad fritidspedagog och har läst specialpedagogiska kurser.

Elevrelationsaspekter

Elvira menar att det är en lång tid som hon har sina elever och hon kommer dem väldigt nära. Hon menar också att hon får vara lyhörd för signaler hos eleven och bjuda på sig själv i sitt yrke. Elvira berättar att hon ibland får arbeta med hela sin kropp för att försöka få med eleven i olika situationer.

Det är väldigt svårt, det är liksom ens personlighet. Man får ju arbeta med hela kroppen. Nu ska vi göra det, ha roligt. Alltså försöka med alla sätt att få med eleven, så man får ju inte vara rädd, för att bjuda på sig själv.

Elvira menar att hennes elever är vuxna men ändå barn. Då får hon förhålla sig individuellt till varje elev. Det beror på vad eleven är intresserad av och vill göra. På skolan tycker en del elever om Babblarna, som är ett program för att träna yngre barn med språkstörning. Detta finns även som datorprogram och då anser hon att det har ett mervärde.

Jag tänker att så länge de tycker att någonting är roligt och att man ser att man får med dem, som vi har Babblarna på vår dator, då de tycker att det är roligt, så är det helt okey. Sen behöver man om man går ut inte ta med sig sin docka i knät. Så länge man är inom skolan, ska man få vara som man är. Och det får man ju förhålla sig till helt oberoende med mina elever, så är de små fast de är stora.

Elvira anser att hon inte har sett någon oro hos eleverna. Hon är av uppfattningen att verksamheten är öppen och att det fungerar att Daglig verksamheten kommer och hälsar på och eleverna märker inte att de skall byta verksamhet. Det är mest föräldrarna som är oroliga men det brukar gå över det också.

Det kan kanske vara så att det kommer besök, och hälsar på, de är ganska vana eleverna. Vi har liksom aldrig haft stängda dörrar utan vi har en ganska öppen verksamhet. Det är mest oro hos föräldrarna, men det brukar lägga sig det också.

Känslomässiga aspekter

Elvira berättar att hon bygger upp väldigt mycket känslor när hon arbetar med sina elever. Hon menar att hon kommer dem så otroligt nära, både elever och föräldrar. Därför blir det sorgligt när eleverna slutar. Samtidigt så upplever hon att det är roligt att arbeta med eleverna när hon kommer familjen så nära och att hon får ha eleverna i fyra år.

Jag blir lite rörd när jag pratar om det. För man bygger upp så mycket, och man kommer så otroligt nära. Det är därför jag tycker det är så roligt att jobba med de här eleverna på tidig nivå, och det är lång tid man har dem.

Elvira menar att det känns dåligt just på studentdagen precis när man ska säga hej då till varandra och det blir en ny fas i elevens liv. Hon anser att åren går så fort tillsammans och hoppas att eleven kommer att hälsa på någon gång eller också hälsar hon på eleven. Elvira berättar också att det är roligt när hon träffar eleven och ser att det går bra för honom/henne. Hon är en del av elevens liv.

Nu är det slut på det här. Nu kommer en ny fas i livet. Det är sorgligt men väldigt roligt när man får hälsa på eller att de kommer och hälsar på, och man ser att det går bra. Man är inte så viktig som man tror.

Elvira berättar vidare att hon vet att det är en dag som kommer då eleven slutar. Hon anser att det viktigaste då är att hon fått en bra kontakt med personalen på Daglig verksamhet. Då känns det bättre för henne att lämna över eleven. Första kontakten har stor betydelse likaså om hon har haft kontakt med någon personal tidigare och känner dem. Då bygger hon upp en känslomässig relation med den personen och då känns det bra.

Man vet ju om detta. Att det kommer en dag nu är det slut nu är det dags för dig att gå vidare. Hon som var här förut, jag har lämnar elever till henne förut. Bygger man upp en känslomässig relation med den personen då, känns det ju ganska bra.

Elvira påtalar att det inte finns någon handledning på skolan för speciallärarna. Hon får själv söka upp den personal som hon har förtroende för och som kan frågor som rör utslussningen t.ex. syv. Hon menar också att de skulle kunna få handledning om de antagligen skulle behövas. Det finns en psykolog tillgänglig.

Det vet jag inte för det har aldrig hänt. Jag tror att jag hade pratat väldigt mycket med vår syv då alltså. Då är man ju ändå två. Jag tror att vi skulle fått om vi hade behövt. Vi har en psykolog.

Pedagogiska aspekter

Det är många personer inblandade i utslussningen av eleven. Det är föräldrar, elev, lärare, syv, LSS- samordnare, Daglig verksamhet, men även en sjukgymnast kan vara med. På praktiken brukar elevassistenter följa med eleven. Någon gång har också Elvira följt med. Några elever har personliga assistenter, då följer de med. Därefter görs ett utslussningsschema, därefter kommer Daglig verksamhet och besöker eleven på skolan, och därefter besöker skolan Daglig verksamhet tillsammans med eleven. Detta är individuellt efter varje elev.

Det är väldigt många personer inblandade. På praktiken brukar det vara elevassistenter som följer med. Någon gång har jag gjort det, man kan ju vara lite nyfiken och se hur det är. De som har personliga assistenter har med sig dem.

Elvira berättar att det kan vara problem med viss avancerad kommunikation vid överlämnandet. Det kanske inte finns någon kunskap om det på den dagliga verksamheten och då är det synd om eleven när han/hon har kämpat i flera år för att bygga upp en bra kommunikation.

Det är avancerade apparater som vissa har. Jag känner mig jättedum med vissa av dem. Det är jättesvårt. På vissa, jag vet inte kanske de har någon som är anställd just för de här kommunikativa apparaterna. Men med facit i hand nu, så fungerade det inte, och det var något som vi hade arbetat upp, faktiskt under ganska lång tid. Den här ögonpekningsdatorn. Och vi hade lagt ner mycket tid för att få det överlämnat då, men tyvärr, sen var detta ett fall, sen kan det funka jättebra på andra ställen.

Elvira berättar vidare att hon har en viktig roll i utslussningen till Daglig verksamhet. Hon skriver en pedagogisk sammanfattning tillsammans med assistenterna i klassen. Hon kontrollerar alltid med föräldrarna om det är något de vill tillägga. Hon anser också att hon inte ska vara

alltför positiv utan stå för de saker som kanske har varit lite mindre bra. Elvira menar att det är viktigt med föräldrakontakten när hon arbetar med sina elever.

Ganska stor roll tycker jag. Ganska viktig roll faktiskt, ihop med mina assistenter. Skall vi skriva ner något pedagogiskt på ett papper, så gör vi ofta det tillsammans, och är det något jag skriver så kollar jag alltid med föräldrarna. Man ska ju inte bara vara övervägande positiv utan man måste stå för de saker som kan vara lite mindre bra, för att göra en så bra överlämning, men har man en bra föräldrar kontakt så är det aldrig några problem.

Irma

Irma arbetar med elever med grav utvecklingstörning som kan gå. Hon har arbetat två år i gymnasiesärskolan. Den utbildning Irma har är specialpedagog med inriktning mot utvecklingsstörning och en förskollärexamen som grundutbildning

Elevrelationsaspekter

Irma berättar att det blir en nära relation med eleven men att relationen ibland kan bli tätare än vad den bör vara. Därför försöker hon att hålla lite lagom närhet. Hon menar också att hon kommer hela elevens familj nära. Även den lilla klasstorleken innebär att de kommer varandra nära.

Man försöker att hålla lite lagom, men med våra elever blir det lätt lite nära. Man känner ju deras familjer och syskon, och man känner dem ju väldigt väl. De här åren, man är tajt. Man har inte så många elever heller. Har ju bara 6-7 som är sina egna. Då blir det nära.

Irma menar att hon ser sina elever som snart vuxna men att det är svårt ibland i mycket som hon gör med dem, eftersom det är elever med grav utvecklingstörning.

Ja, man försöker ju tänka att de snart är vuxna. Vilket blir krockande i mycket man gör med dem. Nivå mässigt så är de på en tidig nivå där jag arbetar, men man försöker att plocka in och mitt mål är det, men det är jättesvårt, när de fortfarande väljer Emil vad de kan vara i sagovärld och så. Jag försöker och vill se dem som vuxna. Men de tär svårt.

Irma berättar vidare att eleverna kan ändra beteende under vårterminen i fjärde året. Då lägger hon lite mer tid på inskolningen, för att det ska gå så bra som möjligt för eleven. Hon och eleven åker till Daglig verksamhet flera gånger för att eleven skall känna igen sig. Hon menar också att varje inskolning läggs upp efter varje elev.

Ja det kan ju ske under tiden, de ändrar beteende under vårterminen eller med inskolningen.

Känslomässiga aspekter

Irma menar att hon blir väldigt nära sina elever speciellt om det varit mycket runt eleven och att hon blir berörd i sitt arbete. Hon måste också vara nära dem för att ge dem en chans att utvecklas och också på så sätt lär hon känna dem väldigt väl. Men hennes målsättning är ändå att försöka att hålla en viss känslomässig distans.

Man blir ju väldigt tajt och nära när det varit mycket runt om. Med vissa elever är det mer. Du kommer ju väldigt nära dem. Med bekymmer och de behöver mycket. Så visst berörs man mer än vad man vill. Man måste ju vara nära för att kunna utveckla dem också. Man måste känna dem väldigt väl. Det kan vara svårt att hålla distans.

Trots den känslomässiga distansen upplever Irma en avsaknad när eleverna ska sluta gymnasiesärskolan och gå vidare till Daglig verksamhet. Det är tråkigt att inte få träffa dem igen för de har ju kommit varandra nära under en lång tid

Jag upplever oftast att det är dags att komma vidare. Det är ju jättetråkigt att inte få träffa dem. För man har ju varit så nära. Jag tycker mer att det är lycka till och ha det så bra.

Hon berättar vidare om oron inför överflyttningen till Daglig verksamhet att det finns många olika dagliga verksamheter. Därför är det svårt att säga hur det kommer att se ut för varje enskild elev. Hon menar att det handlar om personaltäthet och att kunna lämna lokalerna i den dagliga verksamheten för olika aktiviteter. Detta kan bli ett dilemma. Hon visar oro inför överflyttningen till den dagliga verksamheten.

Det är ju säkert väldigt olika på Daglig verksamhet. Det handlar också om personaltäthet, och att kunna lämna sina lokaler. Jag tror att det kommer att minska kanske. Det blir mer tid till sitt jobb och vara där i lokalerna under kortare tid av dagen, sen beror det på vad de har sedan. Det är ett dilemma.

Det finns inte någon handledning men oftast är studie- och yrkesvägledaren med vid utslussningen. Kuratorn på skolan kan också vara behjälplig i samtal med personal. Irma menar att de kanske skulle kunna få handledning runt utslussningsfrågor, om det verkligen behövdes.

Det tror jag inte. Det att kuratorn skulle kunna hjälpa till här. Det kanske vi skulle kunna få i och för sig, och syv är ju ofta inblandad.

Pedagogiska aspekter

Irma berättar att det första utslussningsmötet är i åk 3, då är syv med och berättar om regler och vad det sista året innebär och hur många gånger de ska träffas. Syv berättar också om hur ansökningar till Daglig verksamhet går till och vad det finns för ställen i den kommun där eleven är skriven. De som är med på mötet är föräldrar, ansvarig för Daglig verksamhet, habiliteringen, ev. sjukgymnasten och pedagogen. Dessa personen träffas igen i åk 4.

Syv är med och berättar om regler och så. De berättar mer om ansökningarna och vad som finns. Oftast är det så att man får gå där man är skriven.

Irma skriver ett pedagogiskt utlåtande till Daglig verksamhet där elevens intresse presenteras. Detta sker på samma möte i åk 3. På tidig vårtermin i åk 4 åker personal från skolan med eleven och tittar på olika dagliga verksamheter tillsammans med föräldrarna. Till sist hittar de ett ställe som kan vara aktuellt för deras son/dotter. Därefter kommer den aktuella dagliga verksamheten på besök till skolan och eleven med personal ifrån gymnasiesärskolan åker därefter till den dagliga verksamhet som blir aktuell. En inskolnings plan har börjat. Detta sker individuellt för varje elev.

De kommer hit från daglig verksamhet det är på våren i åk 4. Ganska tidigt i januari, sen växer planen. Personalen åker med första gången, de som passar dem. De kan vara väldigt olika. Jag skriver också ett pedagogiskt överlämnade efter lite punkter som vi har.

Irma menar att elevens kommunikation är det hon är orolig för fortsättningsvis. Hon berättar att hon arbetar lite extra med de elever som går i åk 4 för att få igång en del svåra kommunikationsapparater och att de sparar alla kommunikationspass som eleven har arbetat med vid datorn på ett USB-minne, så att eleven kan få med sig det till Daglig verksamhet.

Det är ju där man är orolig under sista året försöker man ju verkligen få igång alla. Vi lägger ner allt på USB-minne, så att allting skall finnas. Det måste ju vara någon som äger det på nästa ställe.

Irma anser att hennes roll är mer av administrativ karaktär under slutet av gymnasiesärskoletiden. Det är en del möten där hon får tala om eleven. Hon nämner dock att hon vill vara mer ute med eleverna och besöka de olika dagliga verksamheterna.

Jag skriver ju mycket papper, mycket möten och prata om eleven då. Sen är det assistenten som åker ut med eleven. Men jag har tänkt att jag ska åka ut också.

Sammanfattning av resultat

Samtliga speciallärare som medverkar i studien arbetar med elever med grav utvecklingsstörning, där tilläggsfunktionshinder kan finnas.

Elevernas kommunikation har enligt informanterna arbetats upp under gymnasieåren. Den kunskap som speciallärarna har om eleverna ska sedan föras över till Daglig verksamhet i form av skriftlig dokumentation och muntlig överföring. Det kan vara olika hjälpmedel och olika apparater som ska följa eleven till den nya verksamheten. Speciallärarna har en viss oro när det gäller att föra över hjälpmedel speciellt kommunikativa sådana. De flera av informanterna menar att det finns lite kunskap och framför allt antal personal är mindre så det finns inte lika mycket tid för eleven. Det är inte helt säkert att de kan eller har samma kommunikationssystem på den verksamhet som eleven kommer till t.ex. x tecken som stöd eller något avancerat bildstöd. Hälften av speciallärarna tar upp problemet att föra över elevens kommunikation till Daglig verksamhet. Etta par av informanter menar att eleverna lär sig vad de än kommer och de kan lära nytt. Det har inte så stor betydelse om de byter mellan olika bildsystem,

Samtliga speciallärare anser att de har lärt känna eleverna väl och kommit eleverna nära under gymnasieåren. De har byggt upp en nära relation.

Det arbete som pedagogen och eleven har byggt upp tillsammans skall avslutas och avrundas. Pedagogen ska blicka framåt men inte tillsammans med eleverna. Denna separation genomsyras som svårigheter för speciallärarna. Eleverna skall ta ett steg, och pedagogen ska lämna dem. Brytningen kan upplevas som en sorg hos speciallärarna, samtidigt som de känner att deras elever är redo att ta ett steg till i livet. Speciallärarna tar farväl till hela familjen, som de har haft ett tätt samarbete med. Eleverna har så stora behov och ofta engagerar speciallärarna sig i dem tillsammans med föräldrar och annan personal t.ex. syv, assistenter, sjukgymnaster, arbetsterapeuter, dietister m.m. När det gäller avslut och när eleven ska börja Daglig verksamhet menar de flesta speciallärarna att det mest är föräldrarna som har stor oro när det gäller när deras ungdom ska sluta gymnasiesärskolan. Det är små klasser som också är en anledning att elever och personal kommer varandra nära. Några speciallärare menar att ju större behov en elev har, desto närmare kommer pedagogen eleven.

De känslor som informanterna upplever är sentimentalitet, sårad, och ledsamhet men med lite glädje bakom. De känner saknad och upplever det som en separation, svårt och jobbigt, känslomässig tomhet och vemodighet. De vaknar på nätterna och funderar. Speciallärarna är oroliga för en del av sina elever och har svårt att lämna dem. Det handlar i synnerhet om när eleven inte har fått någon Daglig verksamhet som passade in på elevens behov. Det speciallärarna upplevde som mest känslomässigt var själva studentavslutningen, då själva

avskedet skulle ske. Speciallärarna har behov av psykosocialt stöd i sitt arbete. Det är en gränslösyrikesroll som personer som arbetar inom denna verksamhet upplever det nästan som ett "kall" eller en gärning och stannar där i många år.

Alla speciallärare vill ha tillgång till handledning när det gäller utskolningen till Daglig verksamhet. Det finns inte att tillgå, men de flesta menar att de skulle få det om det skulle bli problem av något slag. Handledning är oerhört angeläget för speciallärare som arbetar med elever med gravutvecklingsstörning. De behöver prata om sina känslor, om sina förhållningssätt och hur det skall hantera olika delemman som uppkommer i klassen eller på skolan.

En del av speciallärarna känner inte någon större oro i och med att det finns annan personal utanför gymnasiesärskolan som klarar av eleverna efter att de har slutat, som t.ex. föräldrar, boendepersonal, Daglig verksamhet m.m. Därför känner de sig trygga i överlämnandet. En del speciallärare upplever ändå att det är stora bekymmer runt en del elever men att det finns en struktur i gymnasiesärskolan som är positiv för dem. Den kan vara svår att få på Daglig verksamhet. Dessa speciallärare är oroliga för att elevernas aktiviteter kan minskas och att eleven kan bli sittande eller få aggressionsutbrott. Därför känns det extra svårt att lämna vissa elever, enligt speciallärarna. Det finns olika känslor i detta men det finns de speciallärare som litar på att personalen på Daglig verksamhet klarar av att ta emot eleven och kände därför ingen oro.

Speciallärarna upplever att de hade en stor roll i elevernas utslussning av sina elever. De var med på möten, där det bestämdes vilket verksamhet som eleven skulle få börja på, även om det i alla kommuner var så att eleven får börja i första hand där han/ hon är mantalsskriven. Pedagogen skriver också ett dokument för att lämna över samt lämnar muntlig information till Daglig verksamhet. Det skriftliga dokumentet berör alla delar i ämnesområdena i Gys 2002 för verksamhetsträning. Det kompletteras också med fotografier i dokumentet för att visa .t e x hur en elev står i sitt hjälpmedel, några skolor skickar också med USB-minne med informationen. Det görs också en inskolningsplan med besök. Detta är en lång process med många personer inblandade. Denna process kan ibland för en del informanter upplevas stressig, speciellt om den krockar med inskolningar från träningskolan samtidigt. Då speciallärarna skall lämna och ta emot elever nästan samtidigt.

Speciallärarnas uppfattningar av relationen mellan sig själva och eleverna och vilka tankar de har om de känslomässiga aspekterna av överlämning av eleverna till Daglig verksamhet efter gymnasiesärskolan har varit en stor del av denna studie. En betydande del är det pedagogiska arbetet med eleverna inför överlämningen.

Diskussion

Detta kapitel inleds med en metoddiskussion och återkoppling till val av ansats och följs av resultatdiskussionen i relation till tidigare forskning. Kapitlet avslutas med förslag på fortsatt forskning och specialpedagogiska implikationer.

Metoddiskussion

Att ett kvalitativt angreppssätt valdes anser jag vara relevant som datainsamlingsmetod och att speciallärarna intervjuades upplevdes som självklart redan från början.

Misstaget i pilotintervjun att anteckna och inte spela in denna förändrades i huvudstudien. De frågor som gjordes i pilotstudien var ganska strukturerade och inga fördjupande följdfrågor ställdes, som behövdes för att fånga speciallärarnas upplevelse och få djupare svar. Här märktes det väl att intervjuerna behövdes spelas in och att jag som forskare fick vara tydlig i mina frågor och ställa dem om och om igen och att det fattades följdfrågor. Reliabiliteten och därmed validiteten fick på detta sätt större säkerhet i huvudstudien.

I studien valde jag ut de delar från det transkriberade materialet som jag ansåg vara relevant för studien och analyserade resultatet. På så sätt skedde en datareduktion och tre övergripande teman som hade relevans för syftet kunde identifieras. Det var *elevrelationsaspekter känslomässiga aspekter och pedagogiska aspekter*. Exempel på elevrelationsaspekter är hur speciallärarna beskriver sin relation med eleverna. De känslomässiga aspekterna visar speciallärarnas känslomässiga relationer till eleverna och vad de känner och upplever inför överlämnandet av eleverna till Daglig verksamhet. De pedagogiska aspekterna handlar om hur eleverna förbereds för skolavslutningen och information till Daglig verksamhet om till exempel kommunikationshjälpmedel. Jag hade då hjälp av överstrykningspenna med en färg för varje temaområde. Det som hade varit önskvärt är att jag hade fått ett fjärde tema som varit elevfokuserat.

I hermeneutikens spiral växer tolkningen fram i en cirkulär rörelse mellan forskarens förståelse och möten med nya erfarenheter och idéer, vilket leder till ny förståelse. Tolkningsramen i studien har blivit större i spiralen och växt fram under den senare perioden av studien.

Det fanns endast en kort stund att tillgå för att skapa en trygg atmosfär för speciallärarna innan de delade med sig av sina upplevelser, tankar och känslor. Att den stunden fungerade för samtliga speciallärare kan säkerligen bero mycket på att jag hade gjort en pilotintervju, som gav mig möjlighet till reflektion före intervjutillfällena.

Det var intressant att möta alla speciallärare så upplever jag nu i efterhand att det blev för många informanter i förhållande till andra delar av studien t.ex. x litteraturen. Det skulle varit bättre att koncentrera sig på några utvalda informanter t.ex. x flerfunktionshinder med rörelsehinder.

I mötet med några speciallärare fanns en öppenhet, de och talade om sina känslor och hur de upplevde att lämna eleverna, medan andra uttryckte att de var speciallärare och ville vara mer professionella.

Resultatdiskussion

Speciallärare och elever får en nära relation till varandra under gymnasieåren. Det är små klasser och man arbetar både psykiskt och fysiskt nära många gånger. Det som också kan ha betydelse är om en elev har stora behov och det är mycket runt personen. Då kommer familjen in på ett annat sätt in i bilden samt habiliteringen. Några av speciallärarna ville hålla distans men det visade sig att det var svårt i denna verksamhet.

Speciallärarna ser eleverna som ungdomar men det är små personer i en stor kropp. Det är också personer som har levt i ca 20 år och har den erfarenheten, men behöver mycket omvårdnad i sin vardag. De behöver utvecklas i sitt individuella sammanhang och vardag. Eleverna behöver lära sig sin kommunikation, socialt samspel dyl. Alla delar av ämnesplanerna skall föras över till daglig verksamhet. Eleverna (Skolverket 2004) som går

inriktning verksamhetsträning läser fem ämnesområden. Ämnesområdenas innehåll planeras efter den enskilde elevens förutsättningar, behov och intressen och studierna läggs upp efter individuella studieplaner. Eleven har sitt eget dagliga schema som anpassas individuellt och tillsammans med gruppen. I Skolverkets kursplaner för gymnasiesärskolans individuella program.

Elever med utvecklingsstörning har svårt att förstå och hantera tid och rum och har därför inte lätt när det ska börja en annan verksamhet eller när de ska samspela med människor. Furenhed (2000) utgår från Chelune, som menar att personer med grav utvecklingsstörning lever med så kort tidsperspektiv och har en mycket begränsad förmåga att förstå andra människor och dennes behov.

Speciallärarna upplevde det sista året som en process där allt skulle läggas på plats, men också känslomässigt arbetsamt då det skulle ske en brytning mellan pedagog och elev. Det fanns de speciallärare som gärna tar till de praktiska och professionella aspekterna av arbetet och "dövade" sina känslor genom detta. Det är både omsorg och pedagogik med eleverna, vilket kan bli ett uppfostrande synsätt, menar Berthén (2007) i sin avhandling. Det centrala uppdraget för pedagoger som arbetar i träningskolan är att bidra till att skapa förutsättningar för eleverna att klara ett kommande vuxenliv. Författaren anser att forandet av elevernas vardagskompetenser i form av egenvård, egensysselsättning och kommunikativa färdigheter och forandet av deras sociala kompetenser, bl.a. i termer av att kunna samspela med andra och anpassa sig till rådande normer, framträder centralt i hennes studie. Pedagogerna uppfattar sålunda sitt uppdrag som i huvudsak ett fostransuppdrag.

Av resultatet framkommer en avsaknad av handledning. I synnerhet tas detta upp i samband med de känslomässiga aspekterna speciallärarna anger. I synnerhet omnämns det inför överlämningsprocessen, då ett flertal av speciallärarna menar att de har behov av handledning angående känslor i samband med överlämnandet av sina elever till dagligverksamhet. De menar också att de behöver detta för att dilemman som uppkommer runt utslussningen från gymnasiesärskolan till Daglig verksamhet. Det kan var en elev som inte har fått en passande plats eller att speciallärarna behöver reflektera över sina egna känslor. På ett par skolor ville man också prata om gemenamma förhållningsätt runt utslussningen. Det var ingen av speciallärarna som använde sig av handledning idag, men de flesta sa att de hade tillgång om det skulle behövas.

Merparten av speciallärarna tar upp problemet att föra över elevens kommunikation till Daglig verksamhet. Det handlar då mest om olika kommunikationshjälpmedel som kan vara svåra för personalen att lära sig och att det kan krävas kurser eller utbildning. Det kan också vara om det är en elev som är duktig på tecken, då skall det sökas efter en Daglig verksamhet som kan detta eller utbilda personalen. I Skolverkets kursplaner för gymnasiesärskolans individuella program (Skolverket 2004) framgår inom ämnesområdet *kommunikation och socialt samspel* att eleverna ges kognitiva redskap för förståelse och tolkning av omvärlden. I utbildningen betonas särskilt socialt samspel och att eleverna utvecklar sin förmåga att kommunicera med hjälp av olika språkliga redskap och personliga hjälpmedel. Därigenom stärks deras identitetsutveckling och självförtroende.

Personer runt eleven lär sig elevens kommunikationssätt samtidigt med eleven och är ofta osäkra på hur det fungerar. Detta medför att det finns få kommunicerade förebilder runt eleven och få tillfällen för lärande inom kommunikation i vardagen. Det är också svårt att

hitta andra elever som använder AK⁴K som kan vara förebilder. Det är ofta lite fortbildningar i ämnet och man får lära av varandra.

Ett par speciallärare tog upp att det är viktigt att personalen på boendet har kunskap om eleverna och att daglig verksamhet har varit på skolan. Samarbetet mellan skola och elevens boende samt daglig verksamhet är oerhört viktigt att det fungerar i utslussningen från gymnasiesärskolan till Daglig verksamhet. Flera speciallärare vill göra sitt yttersta för att förmedla kunskap till daglig verksamhet. Boendet kan ju vara i stället för föräldrarna i vissa fall menar en del speciallärare. Det ser liknande ut i alla kommuner hur kartläggningen ser ut. Det som skiljer kan vara när det börjar och vilka personer som är närvarande. Det är flera personer inblandade och det skrivs en pedagogisk sammanfattning som lämnas över samt även muntlig information. Alla speciallärarna berättar att de har individuella utslussningar med sina elever till Daglig verksamhet, och därför kan det se väldigt olika ut. Det är en process som tar en tid. När eleven ska besöka Daglig verksamhet och den dagligaverksamheten ska besöka eleven på skolan. Grünwald (1994) var medicinalråd och ansvarig för omsorgen för personer som har en utvecklingsstörning. Han menar att deltagandet i en Daglig verksamhet ska ge livet innehåll och mening. Det ska ge stimulans, gemenskap och berikande upplevelser och bidra till en större självständighet

Molin (2008) har studerat livet efter gymnasiesärskolan för elever med lindrig utvecklingsstörning. I resultatet framkommer olika tillhörighetsgrupperingar. Vissa anammar omsorgsvärlden helhjärtat medan andra håller sig undan och söker jobb genom Arbetsförmedlingen. För elever med utvecklingsstörning finns två alternativ; den ena vägen, som kanske är vanligast, innebär att man går från särskola till omsorgsinsatsen Daglig verksamhet. men vi vet mycket lite om vad dessa vägval och strategier innebär för de berörda. Elever som går det individuella programmet börjar i stor utsträckning på Daglig verksamhet.

Speciallärarna har en stor roll i utslussandet av eleverna till Daglig verksamhet. De får vara med i hela processen. De dokumenterar också under processens gång, så att man kan hitta en verksamhet som passar elevens intresse och behov.

Det har varit ett lärorikt arbete att studera detta ämne. De resultat som jag kom fram till att det finns så mycket känslor hos speciallärarna vid separationen trodde jag faktiskt inte. Däremot så arbetar speciallärarna nära eleverna och det är små klasser så de förfänar mig inte att det blir en nära kontakt.

Specialpedagogiska implikationer

Att arbeta som speciallärare i gymnasiesärskolans individuella program med elever med grav utvecklingsstörning, där både pedagogik och omsorg existerar, kan bli otydligt. Den betydelsen det får för speciallärare som arbetar i denna verksamhet är att omsorgen tar stor plats i verksamheten. Speciallärarens ansvar är att det skall vara ett pedagogiskt arbete under dagen samtidigt som det är mycket omsorg. Det har också kommit nya kursplaner från 2013 som är ännu tydligare på detta. I denna verksamhet arbetar speciallärare och elevassistenter nära varandra och det är då viktigt att det pratas om vilka roller respektive personer har och vad det innebär. En speciallärare kan handleda i dessa frågor men man kan också ha handledning på handledning i pedagoglaget och diskutera fram en gemensam yrkesroll för speciallärare. En speciallärare kan i sin tur behöva handledning av psykosociala sjuksköterskor för att hantera sin

---

⁴ Alternativ och kompletterande kommunikation(AKK) är ett samlingsnamn för olika kommunikationssätt och metoder, som stödjer kommunikation mellan människor.

yrkesroll. Rektorn skall vara involverad i detta också. Det kan också vara så att rektorn och speciallärare arbetar fram en grund tillsammans. En för speciallärare och en för elevassistenter och därefter diskuteras dessa i respektive yrkesgrupper.

Pedagogen har också som uppgift att handleda sina elevassistenter i det pedagogiska arbetet. Detta för att det bör bli ett så gemensamt förhållningssätt mot eleverna och varandra som möjligt i klassen. Det är viktigt att pedagogen har ett tydligt ledarskap i sin klass då han/hon visar vad som skall göras och informerar och tillrättarvisar om något är rätt eller fel. Specialläraren har i sin tur kontakt med övriga pedagoger på skolan och rektorn om gemensamma strukturer, information och dyl. som behöver komma ut i klasserna. En speciallärare med sin kompetens kan bidra med specialpedagogisk kunskap om hur eleverna med grav utvecklingsstörning fungerar och kan undervisa dem på den nivå de befinner sig. Specialläraren sätter också upp kunskapsmål för eleven både övergripande och delmål som följs upp kontinuerligt. Här kommer också in mål att förbereda eleven för livet efter gymnasiesärskolan och hitta något intresse som han/hon är intresserad utav. Hon för också ut läroplaner och vad det innebär att arbeta med dem till elevassistenterna. På detta sätt så blir det mer pedagogiskt än omvårdnad. En speciallärare har också uppdrag att skriva I⁵SP:er och följa upp utvecklingssamtal med föräldrarna, hon har också kontakt med habiliteringen som också kommer till gymnasiesärskolan. En speciallärare kan med sin kompetens bidra med den senaste forskningen inom det specialpedagogiska området. Det är vårt uppdrag som speciallärare att vara uppdaterade hela tiden.

Vidare forskning

Under arbetets gång har flera frågor väckts som skulle kunna generera en fortsatt forskning inom området. Mycket rör speciallärarnas upplevelse av utslussning av eleverna och även hur elevernas framtid kan se ut på arbetsmarknaden. Jag undrar på vilka grunder en familj kan få vara med och påverka för sin ungdom för en bra sysselsättning och vad utbudet är för de eleverna som är lätt utvecklingsstörda. Det hade också varit intressant att undersöka hur daglig verksamhet upplever det att ta emot en ny elev med all information de fått och sedan följa upp efter ett tag och se hur det har gått.

Det är flera yrkeskategorier som är inblandade runt eleven och ibland är det svårt att veta vad gränsen mellan pedagogik och omsorg är. Det blir större krav även i gymnasiesärskolan och pedagogiken ska ta större plats, men vård behovet finns kvar. Hur arbetar de olika personalgrupperna i gymnasiesärskolan och hur ser de på sin yrkesroll? Snart skall eleverna sluta gymnasiet och ta studenten. Man blir ju nyfiken på hur det går för eleverna efter avslutad skolgång. Övergången mellan gymnasiesärskola och Daglig verksamhet inom gruppen grav utvecklingsstörning är ett område som skulle behöva be forskas mer. Forskning om Daglig verksamhet och vad som händer i den saknas i mångt och mycket.

---

⁵ Individuella studieplaner

Referenser

- Alvesson, M & Sköldberg, K. (2008) *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund. Studentlitteratur
- Bakk, A, & Grünewald, K. (2000). *Omsorgsboken*. Stockholm: Liber
- Bergstrand, B- O. (2005). *LSS och LASS - stöd och service till vissa funktionshindrade* Höganäs.
- Berthén, D. (2007), *Förberedelse för särskildhet: särskolans pedagogiska arbete i ett verksamhetsteoretiskt perspektiv*. Karlstad
- Byström, J. & Byström, J. (2011). *Grundkurs i statistik*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Claesson. S. (2007) *Spår av teorier i praktiken. Några exempel*. Studentlitteratur. Lund
- Eldemyr. A & Fasth. S (2004). *Livet efter skolan?* Göteborgsuniversitet. Institutionen för pedagogik och didaktik.
- Fangen, K(2013). *Deltagande observationer*. Stockholm. Liber
- Furenhed, R. (2000). *En gåtfull verklighet, Att förstå hur gravt utvecklingsstörda upplever Sin värld*. Carlssons förlag (doktorsavhandling)
- Gadamer, H-G. (1997). *Sanning och metod i urval*. Göteborg Daidalos.
- Granlund. M & Göransson. K. (2012). Utvecklingsstörning. L. Söderman & S. Antonsson (Red.), *Nya Omsorgsboken*. Malmö: Liber.
- Grünewald, K. (1994) Omsorger förr och nu & Rätten till omsorg, I: Bakk, A. & Grünewald, K. *Omsorgsboken*. Uppsala: Liber Utbildning AB
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Den kvalitativa forskningsintervjun* (2:a uppl.). Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Kylén G. (2005). *Begåvning och begåvningshandikapp*. Handikappinstitutet. ALA. Stockholm
- Lindholm. E-M. (2007). *Fem lärares framtidstankar – utvecklingsmöjligheter inom gymnasiesärskolans individuella program – verksamhetsträning*. Institutionen för undervisningens processer, kommunikation och lärande. Stockholms lärarhögskola
- Mineur. T. (2013). *Skolformens komplexitet – elevers erfarenheter av skolvardagen och tillhörighet i gymnasiesärskolan*. (avhandling nr 51). Högskolan i Halmstad. Institutionen för handikappvetenskap.

Molin, M. (2008). *Delaktighet i olika världar – om övergången mellan gymnasiesärskolan och arbetsliv*. Trollhättan: Högskolan Väst. Institutionen för individ och samhälle.

Niemi, M. (2010). *Naturbaserade aktiviteter i daglig verksamhet och gymnasiesärskola- En studie om personer som lär långsammare och om trädgårds – naturbruksarbetets möjligheter och begränsningar i ett socialt perspektiv*. Institutionen för socialt arbete. Göteborgs Universitet.

Nordström, C. & Thunved, A. (2004). *Nya sociallagarna*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.

Patel, R. & Davidson, B. (2003). *Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.

Prop. 2011/12:50. *En gymnasiesärskola med hög kvalitet*. Utbildningsdepartementet. Regeringskansliet. <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/182334>. Hämtad 2014. 09.15.

Skolverket (2004). *Gymnasiesärskolans individuella program kursplaner och kommentarer kurs och ämnes register- GySär 2002:02*. Skolverket. Stockholm

Skolverket (2005). *Barn, elever och personal – Riksnivå. Sveriges officiella statistik om förskoleverksamhet, skolbarnsomsorg, skola och vuxenutbildning. Del 2*

Skott, C. (2004). Innebörd och mening – det hermeneutiska perspektivet. I C. Skott (Red.), *Berättelsens praktik och teori – narrativ forskning i ett hermeneutiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Socialstyrelsen (2008) *Daglig verksamhet enligt LSS- en kartläggning*. (Prop. 1992/93:159). Publikation. <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2008/2008-131-22>
Hämtad 2014. 10. 15

SOU 2004:98. *För oss tillsammans Om utbildning och utvecklingsstörning*. Stockholm Regeringskansliet.

Stukat,S.(2011). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.

Söderman. L & Antonsson. S. (2012). Boende, daglig verksamhet, fritid och kultur. I. L Söderman & S. Antonsson (Red.), *Nya Omsorgsboken*. Malmö: Liber.

Tideman, M. (2010) *Sammanfattande analys och diskussion av skolledare, lärares och vårdnadshavares och elevers erarenheter av gymnasiesärskolans individuella program*. Halmstad: Högskolan i Halmstad

Vetenskapsrådet. (2007). *Forskningsetiska principer inom humanvetenskaplig forskning*. Stockholm: Vetenskapsrådet. <http://www.vr.se>

Wilder. J & Granlund. M. (2012). Personer som har flerfunktionshinder. L. Söderman & S. Antonsson (Red.), *Nya Omsorgsboken*. Malmö: Liber.

Bilaga 1

Informationsbrev

Jag heter Anette Eldemyr och arbetar som speciallärare i gymnasiesärskolan i Göteborgs kommun. Jag studerar nu specialpedagogik - inriktning utvecklingsstörning på avancerad nivå (D-nivå) vid Göteborgs Universitet. I utbildningen ingår att genomföra en studie, som kommer att presenteras i en skriftlig rapport.

Uppsatsen syftar till att undersöka hur sju speciallärare upplever överlämning av elever till daglig verksamhet under sista året i gymnasiesärskolan.

De informanter jag söker är de pedagoger som arbetar med elever på tidig utvecklingsnivå, på gymnasiesärskolans individuella program.

Deltagarna i studien kommer att intervjuas personligen. Intervjun beräknas ta omkring 30 - 60 minuter. Hela intervjun kommer att spelas in på band. Intervjuerna kommer att behandlas konfidentiellt vilket betyder att intervjuerna kommer att avidentifieras och behandlas i enlighet med bestämmelser i Sekretesslagen. Din medverkan är frivillig och kan när som helst avbrytas. Studien genomförs som en del av min vidareutbildning i specialpedagogik vid Göteborgs Universitet enheten för specialpedagogik.

Om du accepterar att medverka i studien kommer du att kontaktas per telefon för att bestämma en tid för genomförande av intervjun. Jag är tacksam för svar om deltagande så snart som möjligt. Ni som deltar i min intervju får ett erbjudande att få min uppsats skickad per mail.

Hälsningar

Anette Eldemyr
Göteborgs Universitet
anetteeldemyr@hotmail.com

0735-062265

Handledare: Jan-Åke Klasson
Institutionen för pedagogik
specialpedagogik

Göteborgs Universitet
jan-ake.klasson@ped.gu.se

Bilaga 2

Intervjuområden

Upplevelser av relationer till eleven

Pedagogerollen

- Att tolka eleven
- Att vara pedagog i utslussandet
- Närhet och synen på eleven
- Närheten till eleven
- Pedagogens syn på eleven
- Hela eleven och dess aktörer

Upplevelser kring de praktiska aspekterna kring avslut

- Pedagogernas upplevelser av processen
- Studenten och dess brytning

Praktiska förberedelser

- Det som arbetats upp under gymnasieåren, fortsätter det till dagligverksamhet(t.ex. x hjälpmedel AKK)
- Kartläggning, möten m.m.
- Prao och utslussning till dagligverksamhet
- Utslussning och val av dagligverksamhet

